

HEMBYGDEN

Medlemsblad för
Upplands Väsby Hembygdsförening

Nr 2 Maj 2009
Årgång 38

Innehållsförteckning

Ordföranden har ordet.....	3
Medlemsavgiften 2009.....	3
Program - 2009	4
Hedlunds historier.....	6
Runby.....	7
Folkparksminnen.....	8
Det var året 1719 (4).....	11
Då var det 1914.....	12
Ur en gammal hjälpreda.....	17
Backspegel.....	18
Tillbakablickar.....	20
Henriksborg.....	22
Humligheter.....	24
Almqvistaren.....	25
Med Alvar på Abborrberget.....	26
Årsringar i industriorten Väsby under 100 år.....	28
”Undantaget” – ett mininaturum.....	30
Under lind.....	32
Korsord 2-2009.....	34
Magasinet införlivas med övriga byggnader.....	36

Där inget annat anges har fotona tagits av Inga Lisa Gustafsson.

www.upplandsvasbyhembygdsforening.se

För innehållet i artiklarna svarar respektive författare.

Ansvarig utgivare: Inga Engdahl • Layout: Tryckpunkten (e-post: tryck.en@telia.com).

Tryck: Wäsby Tryckeri. Tryckt med miljövänlig färg och miljövänligt papper i 800 ex.

Ordföranden har ordet

Årsmötet avklarat!

Omvald igen!

Tack för det alla medlemmar. Jag gillar verkligen att vara ordförande för Hembygdsföreningen.

Mycket av min tid – som jag ju faktiskt har gott om – går till att ha kontakt med styrelse, medlemmar, samverkansföreningar och inte minst Upplands Väsby Kommun.

Det senaste året har kontakterna med kommunen varit av de mest skilda slag. Givetvis har vår strävan att se till att inte allt rivs i Messingen tagit mest tid och mest energi. På våra styrelsemöten har det kanske ibland blivit väl mycket Messingen.

Nu är det klart att allt skall rivs bort. Upplands Väsby innevånare förlorar ett kulturarv som inte går att återskapa.

Alla minns väl förra årsmötet då vi helt framt påstod att vi skulle ”ta tillbaka bygdens stora författare Carl Jonas Love Almqvist”. Det håller vi nu på att förverkliga med bla litterär salong, vandring, teaterföreställning och en bussresa i hans litterära fotspår.

En del har, när du läser detta, redan genomförts men passa på att ta del av det som återstår av programmet.

Magasinsbyggnaden på Hembygdsgården har vi haft ett gott öga till under alla mina år som ordförande och nu kommer det att bli av; Magasinet kommer att ingå som ett av husen i Hembygdsgården, precis som det var byggt för att göra.

Under februari månad blev några av oss i styrelsen inbjudna att delta i ett första möte om kulturens framtid i kommunen.

Det många såg som mycket viktigt var att bevara våra kulturhistoriska miljöer. I en grupp på åtta mötesdeltagare var det inte hälften som visste att det finns en lista på kulturhistoriska byggnader vilka kommunen har för avsikt att sälja. Endast ett ”objekt” anses omistligt och det är Viks dragontorp. Det ser ut som om vi måste vara oerhört lyhörda och pålästa så att det inte blir fler kulturarv i denna kommun vi mister och som aldrig går att återskapa.

Kjerstin Björkman

ordförande

Medlemsavgiften 2009.

Hembygdsföreningens uppdrag är att ge alla kommunens innevånare hembygdskänsla och gör det genom olika program under året, vandringar, föreläsningar, bildvisningar, guidningar, sommarcafé mm.

Till stor del ”lever” föreningen på sina medlemsavgifter och kan tack vare dessa erbjuda de flesta program och arrangemang under året alldeles gratis.

Förhoppningen är att du vill fortsätta vara medlem och genom att betala din medlemsavgift medverka till att vi kan hålla samma nivå på våra program som hittills.

Med denna tidning följer, för dig som ännu inte betalat medlemsavgiften, ett inbetalningskort med ditt medlemsnummer i föreningen. Vi ber dig att använda ditt medlemsnummer vid inbetalningen.

Till föreningen har det inkommit några betalningar av medlemsavgiften där ingen avsändare är angiven. Tyvärr kan det visa sig att fast du betalat så får du en påminnelse. Det kan bero på att du är en av dem som glömt tala om vem du är när du betalade.

Om någon av dessa skulle vara du ber vi dig kontakta oss så att det kan rättas till.

Med vänlig hälsning

Kjerstin Björkman, ordförande, tel. 08 – 590 320 82.

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

nionde året!

**Hembygdsgårdens
SOMMARCAFÉ**

öppet
onsdag och söndag
13.00 - 15.30
17 maj - 23 aug

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

**Carl Jonas Love Almqvist
och hans hembygd**

Lördag 23 maj

Bussrundtur till olika Almqvistmiljöer
runt om i Upplands Väsby

Guide: Olof Holm, Almqvistsällskapet

Samling vid Väsby station kl 11
Pris 40:- för medlemmar, övriga 60:-
Anmälan till Vanja Edwinson
tfn 076-221 00 04

Samarr. med ABF Seniorakademin

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

**Cykeltur
FYSINGEN RUNT**

Söndag 24 maj

med Klas Lundkvist & Vanja Edwinson

Samling kl 11 vid Gamla Apoteket.
Besök vid Skånella Hembygdsmuseum.

Ta med matsäck och fika.

Förnamlan till
Klas tfn 070-673 63 47
Vanja tfn 076- 221 00 04

Samarr. med Cykelfrämjandet

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

Växtmarknad
på tunet vid hembygdsgården

Söndag 31 maj
kl 10-13

Medlemmar i Väsby Trädgårdsförening
visar och säljer plantor
inför sommarsäsongen

Sommarcafé

Samarr. med U.V Trädgårdsförening

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

NATIONALDAGSFI RANDE
VID
HEMBYGDSGÅRDEN

Lördag den 6 juni

Årets väsbybo hyllas
Vi hälsar de nya svenska medborgarna
välkomna

Körsång, musikunderhållning,
folkdansuppvisning
servering m.m.

Se vidare lokalpress och särtryck

Samarr. med Upplands Väsby kommun

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

EKUMENISK
FRILUFTSGUDSTJÄNST

Pingstkyrkan, Missionskyrkan,
Eds, Hammarby och Fresta församlingar

Söndagen den 14 juni
kl 12.00
vid Hembygdsgården
Kyrkkaffe i sommarcaféet

VÄLKOMNA !

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

HEMBYGDSGÅRDENS DAG
Söndag 23 augusti
kl 13.00 - 16.00

Hus och bodar öppna

Benny Johans kapell spelar folkliga låtar
från Österbotten med aspekt
på märkesåret 1809

SISTA CAFÉDAGEN

VÄLKOMNA !

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Lennart Hedlund, född och uppvuxen i Upplands Väsby, har lovat ge Hembygden några glimtar av sina barn- och ungdomsminnen. Här kommer den trettonde av

Hedlunds historier

Den här historien handlar om den tid då jag var lagledare för VIK:s juniorlag i fotboll på 50-talet. Det började med att ”Stumpen”, duktig målvakt i A-laget, frågade om jag ville ta hand om juniorlaget, och som tur var för mig, tackade jag ja.

I cirka tre år därefter hade jag de roligaste dagarna i mitt föreningsliv, för hos grabbarna var ingenting omöjligt. De var de största glädjespridarna som fanns.

När det gällde fotbollsträningen hade jag inget att ge, men där hade jag till hjälp Seved Andersson, gammal AIK:are och A-lagare i VIK. Hans son ”Putte-Sören” ingick i juniorlaget och ibland då det blev idrottsprat, deltog även Seveds hustru Vera, som varit svensk mästare i dambandy i Göta, Stockholm.

Nästan halva fotbollslaget var boende i Rosersberg; Håkan, Uffe, ”Mörten”, ”Mellberg”, och ibland ”Tärtan.”

Väsbygrabbarna var ”Stibben”, tung center och målsportare, Henry Gunnar, bra försvarsspelare med många roliga kommentarer och uttryck, samt ”Lira”, också en tillgång.

Som påläggskalv hade vi bl.a. ”Arne-Lunkan”, som var påtänkt för en plats i försvaret. Han jobbade på PUB och hade ”Banken” Olsson, gammal AIK-ledare som boss. Helt plötsligt var också ”Lunkan” AIK:are, och han blev så småningom A-lagsmålvakt i Gnaget.

Efter det att han blivit målvakt i AIK var han vid något tillfälle i Italien med nya gänget, för det dök upp ett vykort med hälsningar från honom, Kurre Hamrin och andra Gnagare.

Vårt juniorlag hade en söndag DM-match på Östermalm mot Djurgården, och jag förstod inte vad som hade flugit i gänget. Det tyckte tydligen att motståndet var för svårt. Om det hade varit AIK de skulle ha mött,

hade jag förstätt det, men Djurgården!! I halvtid låg de våra under med 3-0, men Seved talade dem till rätta, så när matchen var slut hade Djurgården visserligen vunnit, men förlorat 2:a halvlek med 3-1, så det blev 4-3 i baken för oss. Tänk om det hade räckt ändra fram!

På den tiden hyrde jag en ungarlys på Björkvallavägen av Väsbyhem och där var jag sällan ensam. Ofta kom någon av mina grabbar upp och pratade fotboll eller livets allvar, så det blev ofta sena kvällar.

En av grabbarna hade besvärligt att komma överens med sin pappa och eftersom han hade förtroende för mig fick jag höra hans bekymmer. Hans pappa reste med samma tåg som jag till stan och arbetet och det hände ibland att pappan kom fram till mig för att höra hur sonen mädde. Det tog jag som ett gott betyg.

(forts. från nr 4, 2008)

Runby

En syneförrättning i Runby år 1785

Runby Nedras historia skildras här med hjälp av ett protokoll hur gården såg ut år 1785, då den legendariske ”regementspukslagaren” Anton Zamore tillträdde sitt tjänsteboställe. Zamores namn lever alltfört i benämningen ”Zamores kulle”, alltså den högsta av de många kullarna på gravfältet vid Fornminnesvägen och Edsvägen. Det berättas om honom att man under vackra sommarkvällar kunde höra musikern sitta och spela trolska melodier just på denna kulle.

”Åhr 1785 den 26 och 27 samt 30de september inställde sig undertecknad Mönsterskrivare (Joh. Lindström) enligt Majoren och Riddaren af Kongl. Maj:ts Sverds Wälborne Herr Per Lagerhjelmns ordres under den 2dre i denna månad, jemte följande av Sollentuna Härads Erdsvurne Nämnd, Häradsdomaren Jan Erson i Kista och Nämndemannen Anders Andersson i Gillberga, Mats Matson, Jarl Jansson i Ellsunda att i följe av Lag och Kongl. Maj:ts nådigaste boställsordning af den 15de september 1752 och Förklaringen däröver den 23 januari 1770 förrätta Laga af- och tillträdes Husesyn öfver detta Prädicants Bostället numera enligt Kongl. Maj:ts Nådigaste Bref den 11 juni 1884 Regements Wäbels Boställe under Runby 1 mantal Krono.”

Så börjar protokollet från denna avträdes- och husesyn. Vi läser vidare:

”...som innehafvs av kvartermästaren och Regements Beridaren, Anders Söderström, hvilken med döden afgådt den 13 martii nästledes år.”

”...å afledne kvartermästaren Söderströms änka Fru Anna Christina Söderström, född Bernstedts, och arfvingarnas vägnar såsom afträdare instälte sig Bokhållaren i Rikdens Ständers Höglof. Banque adel och högaktad Herr Johan Berzelius enligt fullmakt under den 23 i denna månad, samt Regements Pukslagaren Herr Anton Zamor, biträdd af Herr Commissarien Kjärman, hvilken till denna indelning enligt Fullmakt den 28de Julii sistlidne år blifvit befördrad, och Bostället nästkommande midfasta tillträder.”

”Äfvenledes infant sig Boställets rätt att bevaka å Kongl. Maj:ts och Kronans vägnar Expedi-

tions Krono Befallningsmannen Wälbetrodde Herr Israel Haglund och å Regementets Vägnar Lieutnanten Wälborne Herr Leonhard Alexander Reutersköld, enligt vederbörlige ordres och förordnanden.”

Detta var inledningen till denne främpling Zamores inträde i vår bygd. Han kom från det varma Nordafrika för att stanna här till sin död, närmare trettio år senare.

Hur såg Runby ut vid denna tid? Vi har förut publicerat en karta från 1764. När det gäller Regements bostället finns det en utförlig beskrivning i syneprotokollet. Vi läser där:

”En hufvudbyggnad Norr på gården, bestående af 2ne stufvor, Kammare och förestufva med vind över, har ej ännu efter förra synens försskrift blifvit till väggar och Knutar träpanelade.

Varandes denna byggning 21 och $\frac{3}{4}$ aln lång, 9 $\frac{1}{4}$ aln bred inom knutar och 12 varf hög, på laglig stufot.”

Denna stugubyggnad, som här talas om, är den år 1765 byggda stugan, som ännu kvarstår på norra sidan av gårdstunet. Den är till minst en tredjedel borttagen, men än idag bebos den (skrev Egon Lindholm 1968.) Stengrunden till den bortrivna delen finns ännu kvar på västra ändan.

På gården fanns då också en utdömd gammal huvudbyggnad, som låg på den nu befintliga huvudbyggnadens plats. Dessutom fanns två stallbyggnader, källare med källarbod. Dessa byggdes omkring 1750 och kvarstår ännu på gården, delvis ombyggda.

Ladugård, svinhus, höns hus och lador låg med all sannolikhet inom det område, där husen ligger ännu denna dag. Brunn fanns inte på gården, men en källa som höll gott vatten. Denna källa fanns troligen kvar till dess Vägförbättringar byggde sina nuvarande anläggningar, då den lades igen.

Några större förändringar i gårdens topografi skedde väl inte under hela den tid då Zamore bodde där, men det får syneprotokollet från den 7 juni 1815 berätta om.

Forts. i nästa nummer.

Folkparksminnen

Hösten 1907 bildades en Folketshusförening i Upplands Väsby. I denna blev man medlem genom att teckna andelar. Man avsåg nu att skaffa tomtmark för byggandet av ett Folkett Hus, men på grund av motsträvighet från markägare uppstod svårigheter för föreningen att genomföra ett köp.

Genom bulvanköp lyckades man dock under sensommaren 1908 erhålla lämplig tomtmark för uppförande av Folkets Hus. Köpesumman var 700 kronor.

Nu ville man starta byggandet på tomten på Kullavägen. Föreningskassan var skral, så man mötte stora svårigheter att få någon byggmästare att åta sig uppdraget att uppföra byggnaden åt en så insolvent byggherre som Folketshusföreningen var.

Man beslöt då att bygga i egen regi med några medlemmar som hantverkare. Man lyckades nå en uppgörelse med en virkeshandlare om att få köpa nödvändigt byggmaterial på kredit, mot att denne fick en inteckning i tomten.

Byggandet kom igång och gick påfallande snabbt, då man fick frivillig hjälp av ett antal föreningsmedlemmar som gick sysslolösa under storstrejken på sensommaren 1909.

Den 31 oktober 1909 invigdes Folkets Hus med Hjalmar Branting som högtidstalare inför de 325 personer som infunnit sig. Det hus man invigde var omålat. Detta målningsarbete fick anstå ett par år till dess föreningskassan tillät åtgärden.

Gamla Folkets Hus vid invigningen 1909.
Vykort

Följande år byggde man även en dansbana på tomten. Man räknade med att nyttja dansbanan vid egna arrangemang för att dra in pengar till föreningskassan. När man väl kommit igång med sina dansarrangemang, så uppstod emellanåt busliv i form av fylleri och slagsmål. Detta påtalades i skarpa ordalag och anklagelser av chefen för Optimus AB. Folketshusföreningens styrelse bemötte anklagelserna och framhöll, att de incidenter som förekom i Folkparken inte var värre än på andra håll i trakten, där man arrangerade danstillställningar.

Nya dansbanan byggdes med hjälp av frivillig arbetskraft. I laget ingick bl a Verner Johansson, Leander Olsson, Alvar Jonsson, Gustav Johansson, Oskar Bernisson, Arthur Alfredsson; Gunbert Johansson och Henning Gustavsson. Ur "Väsbyminnen" av Arthur Alfredsson

Nu tar vi ett hopp i tiden till den högsommarkväll år 1940, när jag som trettonåring för första gången besökte Folkparken i Upplands Väsby. Jag minns att jag som nybliven tonårig jazzdig-gare stod vid dansbanans räcke och lyssnade beundrande till Sölve Strands kvartett som skötte dansmusiken. Dansbanan var en rotunda med tak mot väder och vind.

Några år senare, våren 1945, gjorde jag mitt andra besök i Väsby Folkpark. Man hade nu en helt nybyggd dansbana, som hade uppförts av frivillig arbetskraft bestående av strejkande metallarbetare i den stora metallstrejken, som pågick januari till juli 1945.

På den nya dansbanan stod den välspelade Carlton-orkestern för den s.k. moderna dansmusiken. Orkestern hade en för den tiden typisk åtta mans besättning; 3 saxofoner, 1 trumpet, 1 trombon, piano samt kontrabas och trummor. Dess höga kvalitet gjorde att den brukade engageras av Gröna Lund i Stockholm som vikare för dess ordinarie dansorkester ledd av Seymour Östervall, även känd från danspalatset ”Nalen” i Stockholm.

Man använde nu den gamla dansrotundan för den publik som föredrog att dansa gammaldans till tonerna av en mindre ensemble med dragspelet som dominant inslag.

Under hösten 1944 var vi sex stycken unga musikanter i åldrarna 16-18 år, som träffades regelbundet en gång per vecka i musikstudion ”Din Egen Röst” som låg på Regeringsgatan i Stockholm. Där repeterade vi och byggde upp en hygglig repertoar av modernt slag, som vi trodde skulle passa vid olika dansspelningar.

Ett av den unga nybildade sextettens första offentliga framträdanden var när vi deltog i ”Nalens” orkestertävling med deltagande orkestrar från hela landet. Där blev vi omgående utslagna av den duktige norrländske gitarristen Karl-Olof Finnberg och hans orkester. Så det var bara för oss ynglingar att krypa tillbaka in i studion och repetera vidare med våra högt ställda mål i sikte.

Tidigt under försommaren 1945 råkade vi händelsevis sammanträffa, Carlton-orkesterns kapellmästare Sture Karlsson och jag. Han hade fått ett plötsligt uppkommet problem att söka lösa snabbt. Det gällde för honom att mitt under pågående sommarsångsång finna en orkester som kunde vikariera för Carlton-orkestern i Väsby Folkpark under juli månad.

Jag nämnde för honom att jag ingick i Kai Södermans sextett och att vi gärna ville hjälpa till med vikariatet. Sture sken upp och lovade ta upp saken med folkparkschefen Arthur Alfredsson. Efter några dagar stod det klart att vi skulle få göra vårt allra första folkparksengagemang i Väsby Folkets Park under den fagra juli månad 1945. Vår ambition att göra ett bra jobb var det sannerligen inget fel på.

Så kom den första lördagskvällen, då vi steg

in på estraden på Väsbyparkens nybyggda och fräscha dansbana. Vi var välkammade så att våra kalufser glänste av Brylcreme och hårpomada. Iförda bruna blazers och ljusgrå, välpressade byxor, vita skjortor och slipsar av senaste amerikanska design, så gjorde vi nog ett prydligt intryck hos den väntande danspubliken.

Vi hade inte spelat många dansmelodier förrän vi till vår glädje kände att vår musik tycktes passa den publik, som vi just höll på att introducera oss för. – Plötsligt, som genom ett trollslag, föll allt på plats både för vår nya publik och för oss orkestermedlemmar. Vi spelade ut av hjärtans lust och ”gav järnet” till fromma för dansglädjen hos de dansande paren på banan.

Sedan vi väl avverkat tre av de fyra veckornas vikariat, så kom parkchefen Arthur Alfredsson under en paus in i vår loge och frågade, om vi kunde tänka oss att utsträcka vårt vikariat under resten av sommarsången fram till början av september. Carlton-orkestern hade nämligen fått förlängt förordnande på ”Grönan”. Vi tackade omgående ja till erbjudandet. Detta var ju redan drömmen för oss.

*Kai Södermans sextett 1947.
Foto: Ateljé Ugglå*

Folkparksledningen var tydligen nöjd med oss, då man funnit att publiktillströmningen gått uppåt efter vårt tillträde på estraden. Man noterade en klar ökning av danspubliken, vilket framgick av antalet sålda dansbiljetter.

Kanske kunde den tendensen möjligen bidra till att öka våra chanser att få ett förlängt kontrakt inför sommaren 1946? Vi hoppades på detta, där vi stod och spelade vår signaturmelodi "Aften", som utgjorde den sista danskvällens absolut sista melodi under sommarsäsongen 1945.

Vårt flitiga repetitionsarbete fortsatte under vintern 1945-46 i studion "Din Egen Röst", som innehades av fru Dagmar Sandström. Hon biträdde av sonen Ulf Sandström, som var studiotekniker. Han spelade trummor i en kvintett som leddes av en ung pianist och sångare, dessutom friherre, som hette Povel Ramel. Denne ädling slog 1944-45 igenom som kompositör och textförfattare med sin festliga låt "Johanssons Boggie Woggie-vals." Povel kom ju med tiden att bli en av vårt lands största och folkkäraste musikanter och textskapare.

Under en av våra repetitioner meddelade kapellmästare Kai att han fått ett glädjande besked från ledningen i Väsby Folket Park. Vi fick ta hand om den moderna dansmusiken under hela sommarsäsongen 1946!

Valborgsmässoaftonen 1946 drog vi på nytt igång dansen i Folkets Park. Publiken kom, vi spelade, Rotebro manskör sjöng in våren, parkledningen var nöjd, allt var frid och fröjd.

Under den här tiden hade vi vid några tillfällen en son av Väsbybygden som vikarie vid pianot. Han hette Ingemar Nord och skulle senare, lik-

som vår kapellmästare Kai Söderman komma att emigrera till USA. Ingemar jobbade där solo som barpianist under artistnamnet Oscar Ericson. Längre fram, när han under en tid återvände till Sverige, jobbade han kvällstid på restaurang "Bolaget" i Stockholm som populär ensampianist under artistnamnet "Oscar på Bolaget."

Parallellt med oss musikanter på den "moderna dansbanan" spelade en trio "gammal dansmusik" på den gamla dansrotundan. Trion leddes av dragspelaren Arthur Kimby.

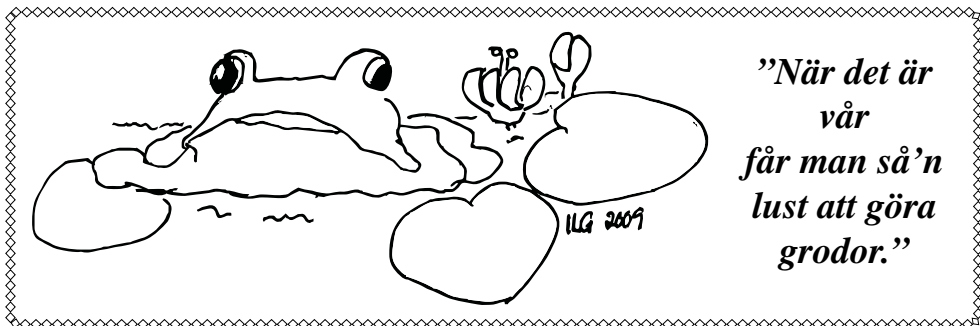
Sedan vi väl klarat av vårt engagemang sommaren 1946, så skulle det hela komma att fortsätta under ytterligare ett antal säsonger. Det som från början avsågs utgöra ett vikariat under en månad, kom att förlängas med fem hela säsonger, innan vår sextett spelade det absolut sista slutackordet i Väsby Folkpark.

Nu, ett drygt halvsekel senare, så ljuder inga instrumentala dansmusiktoner i det gamla Folkparksområdet. I stället hörs där skratt och ljusa röster från de glada barnen i förskolan, som är uppförd där förr den gamla dansrotundan för gammaldans stod.

Den "moderna dansbanan" finns ej heller kvar. Den gick upp i rök för att antal år sedan och det gamla Folkets Hus brändes ned vid en brandkårsövning år 1970.

Att gå till Folkparken med dess olika utbud var förr ofta en angelägenhet för hela familjen. Folkparken enbart ett glatt minne för många Väsbybor.

Lars E Jansson

*"När det är
vår
får man så'n
lust att göra
grodor."*

Det var året 1719 (4)

Våren 1719 gick båtsmannen nr 15 Erik Ersson Hammar (Hammarbyroten) till sjöss med brigantinen ”Bernhardus” (påmönstring den 29 april), medan sju andra båtsmän från Fresta och Hammarby medföljde örlogsskeppet ”Wachtmeister”, som den 8 maj låg för ankar på Stockholms ström. De sju var:

Ordinarie båtsmännen nr 10 Erik Persson Smedberg, nr 11 Johan Mattsson Goliath, nr 14 Olov Nilsson Lund, nr 16 Sven Olovsson Berg och dubbleringskarlarna nr 11 Erik Ersson Nyman, nr 15 Johan Ersson Flygare, nr 16 Jakob Ersson Berg. (I denna lista betyder nr 10 Smedby-, nr 11 Odenslunda-, nr 14 Nibble-, nr 15 Hammarby- och nr 16 Grimstaroten).

Vilken äventyrlig resa de skulle få, kunde ingen ana. Till en början gick emellertid allting väl. Skeppet ”Wachtmeister” nådde lyckligt den ostpreussiska hamnen Pillau vid Frisches Haff och hade med en konvoj av handelsfartyg redan passerat mer än halva vägen tillbaka till Stockholm, då man i dagbräckningen den 24 maj, mellan Gotska Sandön och Ösel, siktade ryska örlogsskepp. Ryssarna hade fått nys om ”Wachtmeisters” färd och sänt ej mindre än sex linjeskepp och en brigg att erövra det svenska fartyget och dess svagare följeslagare fregatten ”Karlskrona Vapen” och brigantinen ”Bernhardus.” Överlägsenheten var förkrossande. Den ryska befälhavaren förfogade över 312 kanoner, den svenska blott över 88, ”nickhakarna inräknade.” På ryska sidan kämpade 2 000 man, svenskarna hade endast 387.

”Wachtmeisters” tappra befälhavare kommandör Anton Johan Wrangel var en äkta karolin, som tidigare hade utmärkt sig i strid med fienden. Även nu gjorde han vad han kunde.

Han besvarade ryssarnas eld och lyckades att så skada det ena av två linjeskepp, som han till en början hade att göra med, att det måste uppge förföljandet. Det såg nu rent av ut, som om ”Wachtmeister” skulle kunna draga sig undan till Sandhamn, sedan också det andra ryska linjeskeppet hade blivit efter. Vad ”Karlskrona Vapen” och ”Bernhardus” beträffar, hade de redan i stridens början fallit i fiendens händer.

Olyckligtvis ville det sig dock så, att två av de oskadade ryska linjeskepp, som hittills inte hade

varit i elden, hann upp ”Wachtmeister”, då detta skepp redan hade Sandhamn i sikte. Det ena kom så nära, att handgranater kunde kastas från dess märsar ned på ”Wachtmeisters” däck; därefter förbereddes äntring.

Ryssen ändrade sig emellertid när han såg att svenskarnas besättning kallades upp från kanonerna för att avslå stormangreppet. I stället ”gav han det svenska skeppet en bredsidesalva med alla lagen, varigenom stor manspillan uppstod och riggen erhöll svåra skador.”

Även sedan Wrangel själv hade blivit svårt sårad och måst lämna befälet till sin närmaste man, fortsatte ”Wachtmeister” i det längsta sin hopplösa strid. Då det till sist nödgades ge upp, var skeppet helt manöverodugligt och hälften av dess besättning om 260-290 man död eller sårad. Fartyget släpades som vrak till Reval.

En mönstringsrulla ger besked om våra båtsmäns öden. Sex av de sju avled ”i fångenskapen 1719.” Den överlevande var Odenslundarotens dubbleringskarl Erik Ersson Nyman, som sedermera tog lega under Åbo läns regemente. Erik Ersson Hammar, som blev fånge med ”Bernhardus”, återkom till hemorten efter fredsslutet och kvarstod länge i aktiv tjänst.

Stockholms ”skepps- och galeje-eskader” fyllde 1719 den viktiga uppgiften att proppa till inloppet till huvudstaden, därvid stödjande sig på Vaxholms fästning. Kommenderade till denna eskader var dubbleringsbåtsmännen för Smedby-, Dyvinge- och Nibblerotarna, nämligen:

Nr 10 Johan Persson Appelberg, nr 13 Johan Jöransson Smed, nr 14 Johan Ersson Skälman, av vilka den sistnämnde tillhörde fregatten ”Wollgasts” (ombordkommen den 18 juni och den 8 juli mönstrad vid Vaxholms skans), medan de två andra hade embarkerat örlogsblokkhuset ”Mars” den 6 juli och den 1 augusti mönstrade på Oxdjupet. Ute vid Vaxholm tjänstgjorde också kommandören Magnus Palmgren, som sedan den 31 december 1718 ägde Odenslunda i Fresta - den gård, på vilken hans hustru mitt under oroligheterna, den 14 juli 1719, nedkom med sitt femte barn, dottern Magdalena.

Då var det 1914

Kristider har det alltid varit. Den som är tillräckligt gammal har genomlevt två världskrig eller har en föräldrageneration som har gjort det. Kanske skadar det inte att erinra om hur förhållandena i Sverige var under första världskriget.

Bakgrund: Spänningen mellan Europas nationer och de större utomeuropeiska, försorsakad framför allt av konkurrens inom näringslivet, trångboddhet, hämndbegär, fruktan och erövringslusta, hade vid sekelskiftet ökat till den grad, att en bristning när som helst kunde väntas. De skilda staterna vidtog allt mer omfattande rustningar till lands som till sjöss.

Furstemordet i Sarajevo, frampressat av intrigspelet mellan Serbien och Österrike, blev den närmaste anledningen till att jämviktsläget rubbades. Till slut var hela Europa med undantag för Spanien, Holland, Schweiz, de nordiska länderna och Grekland, vilket dock snart tvingades mot sin vilja att gå med i kriget, i senare hälften av 1916 indraget i kriget. Med tryck av sin flotta förmådde England Brasilien och flera av Centralamerikas stater att sluta upp vid ententens sida, och sedan Nordamerikas Förenta stater i februari 1917 avbrutit de diplomatiska förbindelserna med Tyskland och i april krigstillstånd inträtt mellan dessa stater och deras respektive allierade, var världskriget verklighet.

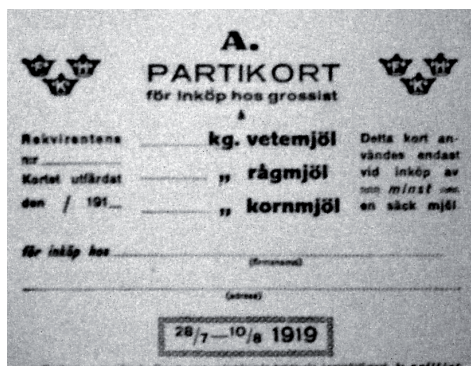
Med den internationella utveckling det moderna statslivet tagit, måste ett krigstillstånd av nämnad omfattning på det djupaste skaka hela samhälls-

byggnaden, främst näringar och samfärdsel. Det internationella beroendet mellan staterna hade blivit så stort, att redan i början av krigstiden såväl krigförande som neutrala, måste söka lösa problemet att stå på egna fötter. Allt eftersom krigsåren gick blev problemet svårare att lösa. Folkförsörjningen blev ett vapen i striden. Utsvältningsskruben användes både mot neutral och fiende. Det blev även till slut detta vapen som avgick med seger i och med Versaillesfreden.

Vad Sverige beträffar hade det under de senaste åren kommit i allt intimare förbindelser söder- och österut. I Tyskland hade vi funnit avsättning för rätt betydande mängder av slaktdjur, fläsk och mejeriprodukter, vilka förut nästan uteslutande gått till England. I utbyte fick vi från Tyskland kol, specialmaskiner, apoteksvaror och kolonialvaror. På Ryssland hade en omfattande export av lantbruks- och mejerimaskiner m.m. inarbetats. Från båda dessa länder importerade vi betydande mängder spannmål och fodermedel.

Sverige stod vid krigsutbrottet i det allra största beroende av utlandet inte bara gällande behov av brödsäd och beklädnadsartiklar utan även av alla möjliga nödvändiga saker, t.ex. diverse råmaterial för vissa industrier samt bränsle för driften av såväl dessa som kommunikationsmedlen. Visserligen hade utlandet å sin sida stort behov av våra trävaror och vårt järn, men den press, som kan utföras av ett land, som äger livsmedel, blir dock starkare än då det gäller andra varor. Det var denna press, som tvingade Grekland och andra stater med i kriget. Det var detta olyckliga förhållande, som blev grundorsaken till krigtidens svårigheter. Hungerspöket stod som ett ständigt hot och förhindrade oss till verkligt självständiga handlingar. Under hela krigstiden sökte de krigförande parterna pressa oss direkt eller indirekt in i kriget. Fredsviljan blev visserligen segrande i landet, men vår neutralitet blev tack var den stoppade livsmedelstillförseln nog så ensidig mot slutet av världskriget.

För statsmakterna i Sverige stod det genast klart, att den största uppmärksamhet måste ägnas vårt folkförsörjningsproblem.

Redan den 11 augusti 1914 tillsatte den dåvarande regeringen under statsminister Hammarskjöld STATENS LIVS-MEDELSKOMMISSION med uppgift att följa läget på livsmedelsmarknaden samt till Kungl. Majt inkomma med förslag om åtgärder för att reglera densamma eller eventuellt själv vidtaga nödiga åtgärder. Då det var uppenbart att landet inte kunde försörja sina innevånare med de produktions- och konsumtionsförhållanden, som dittills varit rådande, måste åtgärder vidtagas för att antingen säkerställa vår import och upplägga förråd, så länge denna kunde fortgå, eller också öka den inhemska produktionen. Tyvärr var den föreställningen allmän, icke blott i Sverige utan även i utlandet, att kriget endast kunde fortgå några månader...

Allt eftersom brödsäds- och fodermedelsimporten blev vanskeligare, blev vår försörjningsfråga känsligare för det egna landets skördar. Man kan lägga märke till den oerhört svaga skörden 1917 med undantag av potatis. Även 1918 års skörd var i genomsnitt lägre än medelmåttan, och även detta år härjade potatissjukan inom vissa områden, så att skörden delvis helt slog fel. Foderskördarna under krigsåren var synnerligen svaga. Redan 1914 gick höskörden ner med 10 % och halmskörden med 30 %.

Stora svårigheter uppstod för bibehållande av vår kreatursstock och dess hittills höga produktion.

Redan vid krigsutbrottet utfärdades exportförbud för nötkreatur, svin och fläsk. Då den egna marknaden inte i hast kunde tillgodogöra sig den av foderbristen påbudna nedslaktningen utan förlustbringande realisationspriser, måste jordbrukarna antingen fördärva sin ekonomi eller också använda den billiga brödsäden till kreaturens utfodring. Inför sådana eventualiteter såg sig regeringen tvungen att upphäva det gällande exportförbudet.

Exporten av slaktdjur och fläsk, som huvudsakligen gick till Tyskland, väckte mycket ont blod både inom landet och hos ententen. Tyvärr kunde den icke jordbrukande delen av befolkningen inte sätta sig in i producenternas kinkiga belägenhet till följd av exportförbudet och foderbristen. Den misstro mot jordbrukarklassen, som då uppstod,

tilltog sedan under hela kristiden och skapade en för den nationella sammanhållningen ingalunda lycklig motsättning mellan konsumenter och producenter samtidigt som den försvårade ransoneringen och förlamade produktionen.

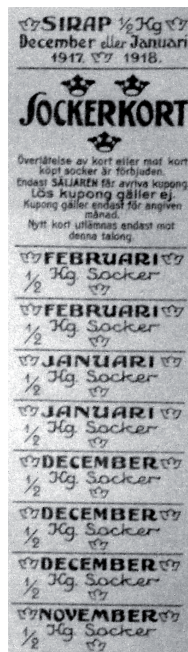
Inte nog med att genom kreaturstammens minskning själva underlaget för den animala produktionen försvagades. På grund av den allt mer minskade tillgången på äggviterikt foder nedgick själva produktionsförmågan hos de kvarvarande djuren högst betydligt. Nedgången på mjölk var självklar av brist på äggvitethaltigt foder.

Den kanske emellertid förorsakade de svåraste umbärandena under kristiden dels i form av direkt mjölkbrist i de flesta större samhällen, dels i mycket minskad tillgång och tidvis fullständig brist på ost och smör.

Märkvärdigt nog blev det likväl varken brödsäden eller mejeriprodukterna som först tröt. Det blev i stället sockret. Många röster hade redan från början höjts för att vi liksom Tyskland skulle genomföra en fullständig ransonering. Så drastiska åtgärder ville man dock inte till en början vidta. I stället tillsattes s.k. livsmedelsnämnder i alla städer och större samhällen och 1916 års riksdag anslag fem miljoner kronor till lindrande av de mindre bemedlades levnadsvillkor.

Då i slutet av maj 1916 Svenska Sockerbolaget anmälde att dess sockerförråd inte kunde räcka tills den nya skörden hunnit avverkas, om förbrukningen finge fortgå i vanlig omfattning, blev oron stor i landet och det blev uppenbart att särskilda åtgärder måste vidtas, om inte total brist på socker och sirap skulle uppstå.

Första åtgärden blev nu att begränsa förbrukningen av socker, och man nedsatte den härtill

avsedda kvantiteten till 61 % av föregående års förbrukning. För att förhindra en osund och farlig prisstegring åsattes även sockret maximipris den 1 juli 1916.

Det blev emellertid uppenbart, att dessa åtgärder ej kunde anses tillräckliga utan att en fullständig ransonering av sockret måste genomföras. Då man även hade skäl att anta att mycket snart en hel del andra nödvändighetsprodukter skulle komma i samma läge och en betydande apparat måste organiseras för att reglera hela konsumtionen, tillsattes den 28 september 1916 en ny institution, FOLK-HUSHÅLLNINGSKOMMISSIONEN – F.H.K. Flera kommissioner fanns redan, t.ex. Handels- och industrikommissionen och Bränslekommissionen, Importregleringsnämnden och Statens Odlingskommitté. Till organisationen hörde också livsmedelsstyrelser, fördelningsnämnder, brödbyråer, jordbruksråd, kvinnokommittéer, konsumentråd och livsmedelsfiskaler.

För den del av svenska folket, som varit van att

köpa sitt behov i närmaste handelsbod, och det var väl största delen, var det nog inte så lätt att det skulle krävas en så vidlyftig apparat för en sockerbit eller en ljusstump. Sverige måste införa ett system med kort för ransonerade varor. De första korten blev sockerkort och gällde fr.o.m. den 1 november 1916 och upptog en tilldelning av 1 kg pr person och månad samt 1 kg extra för december.

De första sockerkorten utsattes snart för rätt omfattande missbruk och förfalskning, varför de måste dras in och nya kort utfärdas. Dessa var ställda på viss person. Vidare skilde man på socker och sirap, så att särskilda kort för den senare utlämnades.

Då förbrukningen var olika bland skilda grupper, utlämnades diverse extra kort för att tilldelningen bättre skulle anpassa sig efter förbrukningen. Sålunda utlämnades efter hand även "kort för långtidsransonering", "tillfälliga", särskilda", "sockerkort för utlänningar", "sockerkort för militärer", "sylvtssockerkort".

Nu sjönk den inhemska produktionen av brödsäd, och samma åtgärder måste vidtas med spannmålen som med sockret. Den 8 januari 1917 lades beslag på alla förråd av vete och råg samt mjöl därav, ävensom hård bröd. I Norrland gällde beslaget även korn samt mjöl och hårt bröd därav. Därpå anbefalldes allmän inventering.

Befolkningen delades in i två grupper: självhushåll och kortransonerade. Självhushållarna, som i första hand avsåg jordbrukare, tilldelades 12 kg råg och vete per månad. I Norrland fick man även 3 kg råg eller vetemjöl per månad. Den övriga befolkningen erhöll brödkort, med en tilldelning av 250 gr mjöl eller 325 gr mjukt eller 200 gr hårt bröd per person och dag.

Liksom vid sockertilldelningen måste man vid brödsädsransoneringen vidta en del komplet-

Påbröds-kort	
17/10 1917—(1), 1918	
Varje kupong berättigar till inköp av	
65 gram mjukt bröd	
eller	
50 gram mjöl eller gryn	
eller	
40 gram fört bröd	
Delad kupong hälften.	
Obs. gäller ej för sirap av potatis och mörbröd.	
Kortet får ej överlätas.	
Endast säljaren får avskilja kupong.	
Lös kupong gäller ej.	
Nya brödkort utlämnas endast mot återställande av kortets mittstycke.	
Varje kupong gäller endast under angiven tid.	
Bör nogt bevaras!	
Stockholms Kart- & Lit. A. D. Årsk. Förlags. Österg. 1916	

teringar. Vi fick ”vanliga brödkort”, ”brödkort med 14 dagars tidsransonering”, ”brödkort för trafikpersonal”, ”militärbrödkort”, ”gryn- och ärtkort” m.fl. samt diverse påbrödkort. Dessa senare avsåg att utjämna det större behovet av brödsädsföda hos vissa grupper av kroppsarbetare och sjuka. Även för gryn och ärtor utlämnades olika påbrödkort.

För många skymtade nog ett annat spöke än brödbristen, nämligen faran att kaffet skulle ta slut. Den 16 februari 1917 hade för reglering av kaffeförbrukningen landets förråd av kaffe lagts under beslag och fr.o.m. den 19 i samma månad fick försäljning av kaffe endast ske mot kaffekort. Ransonen växlade allt efter tillgången från 1 till 3 hg per person. Liksom med risgryn, ärtor och en del andra varor med mer tillfällig förefintlighet kunde med kaffet inte göras någon bestämd tidsransonering, utan man fick då och då, t.ex. till jul och påsk. Långa tider fick man vara utan.

På såväl mjölk, smör, fläsk och fett uppstod tidvis fruktansvärd brist. Vintern 1917-18 var bristen på dessa varor så stor att vissa grupper av befolkningen helt enkelt led nöd. Orsaken var 1917 års missväxt på ströfoder. Nödfodret blev cellulosa. Dessutom förekom ”ljungfoder”, diverse ”kraftfoder”, berett av ogräsfrö m.m. tve tydiga varor, ofta till svindlande priser. På grund av foderbristen måste även fodermedlen regleras. Foderbyråer inrättades.

Mjölk och smör ransonerades.

Det var ju givet att allt eftersom tillgången på brödsäd blev knappare, potatisen skulle få ökat värde som människoföda. Förbrukningen av po-

tatis var stor, men mycket av skörden användes till kreatursfoder och som råmaterial för sprit – jäst- och stärkelsestillverkning. Naturligtvis måste genast åtgärder vidtagas för att hindra potatisens användning för de sistnämnda ändamålen. Redan den 15 december 1914 föreskrev Kungl. Maj:t att från den 2 januari 1915 – 1 maj samma år all brännvinstillverkning i riket skulle upphöra, med undantag av den som stod i samband med prästjästberedning och framställning av denaturerad vara. Restriktionerna fortsatte under kommande år och en ransonering måste vidtagas. Motboksintehavare fick tilldelning av ett visst antal ”kvar-talslitrar”. Totalförbud för brännvinstillverkning påbjöds under tiden oktober 1917-maj 1918. Man hade också ett förbud mot mältning av spannmål varför alla ölsorter blev betydligt maltsvagate. ”Krisölet” blev standardtypen.

Genom den betydande inskränkningen i tillverkningen av potatisbrännvin borde landets skörd av potatis ha varit tillräcklig, även om 1916 års potatisskörd var klen. Potatisfrågan blev rätt snart kinkig och våren 1918 rent bekymmersam och vintern och våren 1919 höll på att sluta med en katastrof. 1917 förbjöds användning av potatis till kreatursfoder, ett förbud som var svårkontrollerbart och väckte mycket missnöje. 1917 blev potatishandeln reglerad och 1918 blev det potatisransonering. Ransonen uppgick till ½ kg per individ och dag.

Trots omfattande åtgärder måste man säga att potatisregleringen misslyckades. Ty under det att stora partier fick ligga och frysa eller ruttna bort, blev tilldelningen bristfällig. De flesta städer och större samhällen hade mycket otillfredsställande

potatistillgång, restauranger och andra utspisningslokaler led tidtals fullständig brist på potatis, en brist som måste fyllas med mer eller mindre undermåliga kålrötter, livsmedelsnämnderna förlorade betydande summor, och odlarna fick sina förråd fastlåsta i ohållbara kontrakt. Orsaken till detta misslyckande torde huvudsakligen ha varit olyckliga maximipris, omöjliga lagringsförhållanden, transportsvårigheter, själva varans ömtålighet och en viss obstruktion från odlarnas sida.

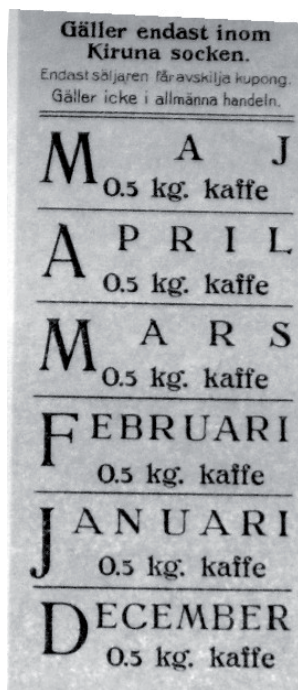
Till de långa höst- och vinterdagarnas mat- och klädbekymmer kommer också svårigheten med lyse och bränsle. Fotogenen tog i det närmaste slut och ljusstillverkningen måste stoppas av brist på fettämnen. Beslag utfärdades på alla lysoljor och stearinljus och en blygsam ransonering mot kort anordnades. Där man kunde, anskaffade man elektriskt ljus, men på grund av materialbrist drog nyanläggningarna ut i oändlighet. Staten måste träda emellan och kontrakt uppgjordes med de stora karbidfabrikerna och leverans av en viss mängd karbid till fastställt pris. Mången fick dock månader igenom nöja sig med det blygsamma skenet från järnspisens öppna luckor.

Bränslefrågan blev också ett svårlost problem. Sverige ägde inte tillräckliga koltillgångar och kolimporten var en känslig nerv för industri, samfärdsel och uppvärmning av bostäder. 1916 inrättades BRÄNSLEKOMMISSIONEN. Vedkort utfärdades och tilldelningen var 7 kbm per hushåll.

Bränslekommissionen åstadkom en oerhörd allmän fördyring och åsamkade statsverket oerhörda förluster. Den ådrog sig därför mycket snart en allmän kritik och blev också den första institution som avvecklades.

Det stora reglerings- och ransoneringsmaskineriet gnisslade mången gång, mycket trassel, obehag och fördyring hade säkert kunnat undvikas, många förordningar visade sig olämpliga. Den enskildes lust till ”privat” ransonering var ibland stark, ”man hade väl rätt att lägga undan litet för sin familj”. Illojal handel med snart sagt alla varor bedrevs också. Därför tillsattes särskilda livsmedelsfiskaler och vissa personer gjorde det nästan till en sport att lura dessa föga älskade ordningsrepresentanter.

Det uppstod också en särskild kategori affärs-

män, s.k. ”gulascher”, vilka utnyttjade kristiden till förvärvande av betydande förmögenheter på nästans bekostnad. I smått bedrevs gulascheri nästan överallt där byteshandel kunde ordnas. Man bytte kaffe mot smör eller en julsinka, socker mot tobak etc. På högre nivå jobbade man i egendomar, i kåda, i ogräsfrö, i det mest underbara surrogater, livsmedel och andra nödvändighetsvaror. Smör och tvål är bara ett par exempel. Rena svindelaffärer bedrevs.

Trots att organisationen med varje år fulländades och oaktat att maskineriet arbetade allt bättre och bättre, blev bristen på nästan alla varor allt kännbarare för varje år som gick. Längtan efter fred och normala förhållanden blev allt starkare. Så småningom tog både kriget och ransoneringstiden slut. Potatisen blev fri, sockret blev fritt, brödet blev fritt, den ena varan efter den andra löstes av beslaget och till slut var kommissionernas tid ett minne.

Sammandrag av ”Minnesskrifter från ransoneringstiden åren 1914-1919, utgivna av Fredrik Nyvanger & J E Vikholm 1919.

Ur en gammal hjälpreda (forts. från tidigare, nr)

Hållbara lockar

får man om man ingnider locktången med en bit vax.

Hårborstens rengöring

Litet bensin på en flat tallrik, borsten doppas däri gång på gång. Då bensinen blir smutsig borthålles den och behandlingen upprepas med ny bensin tills borsten blir ren.

Härsket smör

smältes i varmt vatten tillsatt med litet groft stötta träkol (väl rensade från aska) och silas sedan genom flanel.

Hårdkokt kött

Hårdkokt kött blir fortare mört, om man uppe på köttet, där spadet puttrar mest kraftigt, lägger en glasbit och helst då foten av ett öl- eller liknande glas. Glasbiten kommer därigenom i dallring. Hur otroligt detta medel än förefaller, kan man dock genom att försöka det bli övertygad om dess verkan.

Kaffegrädde

Är kaffegrädden sur, tag en knivsudd bikarbonat och rör om den väl, då blir den fullt användbar igen.

Lukt, dålig

Dålig lukt, som ej vill gå bort, försvinner, om man ställer ett kärl med övermangansyrad pottaska intill den illaluktande platsen.

Lökskalning

brukar kunna locka fram tårar i mängd. För att undvika detta sätter man, medan skalningen pågår, en liten brödbit på spetsen av kniven.

Liktornar

På det onda lägges en bit citron, bindes sedan om och får sitta över natten, på morgonen är det onda fullständigt borta. Det kan även göras på dagen, varefter skon sättes på och man går obehindrat.

Mot kalla fötter

Fyll en literbutelj med varmt vatten och inlinda denna i ett lager tidningspapper. Placera sedan paketet i sängen vid fotändan och låt fötterna vila på detta. Ett lika effektfullt som enkelt sätt.

Mjuka händer

får man genom att tvätta dem med kokt potatis och arbeta potatisen i händerna tills den blir en deg. För dem som går i köket och ofta måste tvätta sig, blir skinnet strävt av tvål men av potatis mjukt. Även bra för ansiktet, men besvärligt ifall det kommer i håret.

Mygg och insekter

Flugor avlägsna sig från ett rum om man t.ex. i fönstret lägger en tomat eller ett tomatblad. Naturligtvis är det bättre, om man planterar ett helt tomatstånd. Det ser för resten inte alls illa ut.

Malet kött

Ibland är det knepigt att få ut all färsen ur en köttkvarn. Stoppa ned ett rent, vitt papper i kvarnen och veva på, så skall ni se, att allt ätbart kryper ut, medan papperet vägra låta skära sig.

Om ert hår faller av

Tag det med ro. Det vill säga, har ni sedan många år alltid någon kort tid varje år förlorat hår, utan att ni därför kan påstå att ert hår blivit tunnare med åren, så bekymra er inte för, om kammen är full av hår var gång ni kammar er. Om någon tid upphör håret att falla och ni kan vara alldeles lugn. Men faller ni mer hår än någonsin förr och håller fällningen på mycket längre tid, då är allt skäl i världen att rådfråga läkare. Och sedan lyda hans råd. En herre kan ju taga hårfällningen med viss ro, han förlorar ju bara en liten del av sin charm när han blir flintskallig, men en kvinna! Låt oss draga en slöja över denna syn – och gå till läkare.

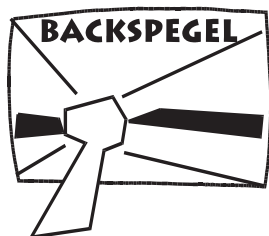
Rengöring av blå cheviotkostym

En cheviotkostym, som blivit blank, kan man göra ren på följande sätt: man borstar först kostymen i väl i ättika, och sedan kokar man ättika och murgrönsblad i litet vatten. Därmed gnider man in de blanka delarna flera gånger, borstar och pressar sedan plagget väl.

Sympatetiskt bläck

Lika delar vatten och saltsyra hälls på rent kvicksilver och får stå några dagar. Skrift med detta bläck blir ej läsligt förrän det värmes.

Lars E Jansson

Följ med bortåt vägen

”Följ med bortåt vägen” är signaturen för de diabilsvisionar vi tack vare Klas Lundkvists fotograferingslust fått ta del av fyra år i rad. Hembygdsföreningens årsprogram 2009 inleddes med en sådan visning och i år handlade den om ”tingshus, stads- och kommunalhus, magasin och vattentorn.”

Klas började med att säga några ord om ladugården, där han och hans publik befann sig och gick sedan över till sina diabilder. Han började med magasinbyggnaderna och först i raden var Sveriges äldsta magasin, tiondeboden vid Älvdalens kyrka. Visningen fortsatte med magasin med olika funktioner; torkkior, gårds-, hamn-, kol-, järn-, kalk-, tegel- och sockerbruksmagasin och alla andra typer av magasin från hela landet. Svensk byggnadskonst, vackert sommarfotograferade.

Därefter följde svenska tingshus, ibland inrymda i gästgiverier och värdshus, ibland små träbyggnader med tillhörande fångbod och dess eller storstättliga byggnader i jugendstil och nationalromantisk anda.

Klas Lundkvist samtalar med Mats Lejdeby i ladugården

Vattentorn, kommunal- och stadshus ingick också i bildsviten. Sveriges äldsta stadshus finns i Vadstena och det yngsta i Säffle, som är den sista ort i Sverige som fick stadsrättigheter och kunnat bygga stadshus i början av 1950-talet.

Efter programmet blev det tid för en stunds samvaro över en kopp kaffe för den som hade tid och lust.

Inga Lisa Gustafsson

Snyggare ladugård

Frivilliga krafter har under ett par veckor i januari målat om tak och väggar i ladugården och givit lokalen en allmän uppfräschning. Golvet har rengjorts och bonats, armaturer och en del annat har bytts ut, stolar har lagats och en allmän översyn har ägt rum.

Inga Lisa Gustafsson

Tommy Björkman och Kurt Norlin i mållartagen

Bokloppis

Årets bokloppis arrangerades den 21 februari. Det var ett strålande servinterväder och många lördagsflanörer hade sett affischen om bokloppis och besökte oss spontant. Annars var det som vanligt ett antal sugna bokslukare, som köade utanför Ladugården innan vi öppnade portarna. Romaner, deckare, barnböcker, kokböcker och många andra typer av böcker fann sina köpare. Eftersom det var fastlagssöndagen dagen därpå serverade vi kaffe och hembakta semlor. Populärt tydligen då varenda semla gick åt.

Bokförsäljning och kaffe inbringade 3.100:-,

Det letas i lådorna på bpokloppis
Foto: Leif Welander

nästan exakt samma summa som föregående år.

Barbro Kvist

Figurer ur Livets källa visade i konsthallen

Hembygdsföreningen räddade keramikarbetet "Livets källa" från den rivningshotade simhallen Carlslund för några år sedan. Keramikfigurerna, som gjorts av patienter vid Carlslunds vårdhem under ledning av Herman Hegewald i mitten av 1970-talet, har reparerats och ska i fortsättningen finnas i Väsby nya badhus.

Under senvintern visades ett femtiotal av de cirka trehundra figurerna föreställande fiskar, sjöhästar, sjöstjärnor och snäckor i Väsby konsthalls caféhörna.

Inga Lisa Gustafsson

Figurer ur Livets källa pryder konsthallens
caféterian

Årsmöte 2009

Dagens årsmöte var föreningens 56:e och inledningsvis tändes ett ljus för de medlemmar, som avlidit under det gångna året. Därefter hälsades dagens föreläsare Esko Melakari välkommen. Melakari höll ett mycket intressant föredrag om märkesåret 1809 och de händelser som föregick Sveriges och Finlands delning.

Under den kaffepaus som följde visade Roland Storm bilder på och berättade om hur konstverket

Esko Melakari föreläser om märkesåret 1809

”Livets källa” tillvaratagits från Carlslund, reparerats hos en keramiker i Göteborg och nu sätts upp i kommunens nybyggda simhall.

Efter detta följde årsmötesförhandlingarna, ledda av Leif Berglund. Årsavgiften förblev oförändrad, 125:-, ordföranden och tre ordinarie ledamöter omvaldes. Föreningen fick tre nya ersättare i styrelsen, en ny revisorsersättare och delvis ny valberedning. Namnen kan läsas på Hembygdens sista sida.

Inga Lisa Gustafsson

Hembygdsförbundets årsmöte 28 mars 2009.

Årsmötet för Stockholms Läns Hembygdsvärd förbund genomfördes i år på Mälardalen och som arrangörer stod alla de hembygdsvärd förbund som finns inom Ekerö kommun. Förhandlingarna genomfördes på Sånge-Säby konferensanläggning på Färingsö. Eric Magnusson omvaldes som ordförande. Kjell Nilsson som varit länsförbundets konsulent i mer än 30 år avtackades av styrelse och medlemsföreningarna. Efter själva årsmötet bjöds på olika rundturer på Mälardalen. Väsbyombuden, Kjerstin Björkman och Klas Lundkvist valde turen till Munsö och Adelsö.

Klas Lundkvist

Tillbakablickar

Vad skrev vi om för fyrtio år sedan när vår medlemstidning hette ”Nytt från Hembygdsvärd förbundet?” En tillbakablick på 1978 visar att Hembygdens dag bl.a. utannonserades. Den inföll då första söndagen i september. Programmet innehöll tal av generaldirektör Valfrid Paulsson, chef för naturvårdsverket, folkmusik, folkdans, körsång, servering, tombola, lotterier och ponnyridning. Styrelsen hälsade välkommen till en trivsam samvaro vid hembygdsgården.

Styrelsen manade också alla Väsbybor – medlemmar i Hembygdsvärd förbundet i första hand – att skänka pengar eller vinster till tombolan så att man skulle kunna trycka Göran Strömbecks krönika över socknarna Ed, Fresta och Hammarby. Pengarna skulle sättas in på postgiro och vinsterna lämnas till Bertil Widlund eller Ragnar Blomqvist. (Blomqvist, kallad ”Solen i Bollstanäs”, var sedan tidigare tombolaarrangör vid Hembygdens dag). Signelia Häggblom, som en gång var med och startade hembygdsvärd förbundet och fortfarande är medlem, skrev livfullt om föreningens vårutflykt, som med buss gått via Torsåker, Skånala, Åshusby, Norrsunda, Husby-Ärlinghundra, Edsala och Viby under ledning av Hugo Sabel.

Sigurd Riberdahl, godsägare från Nibble, gjorde ett inlägg om ”Hur vill du ha din bygd, ditt land?”! Artikeln handlade om hur man ska bevara odlingslandskapet, idka aktiv landskaps- och djurvård och inte skjuta dessa frågor på framtiden. (Aktuellt även nu).

Årsavgiften till hembygdsvärd förbundet var 10:- och medlemsbladet omfattade fyra sidor.

Vad skrev vi om för trettio år sedan, 1988?

I bladets redaktion fanns nu Ann-Mari Karlsson, Eric Edström och Lars-Göran Ahlqvist. Tidningen hade utökad sidantal, över tjugo sidor, och redaktör Edström hade en egen spalt där han undrar vad som kan intressera medlemmarna att skriva om, en ständig fråga.

Ordförande Bertil Widlund skrev en artikel kallad ”Vem bryr sig om det gamla Väsby”. Väsby Verkstäders rödfärgade fasad var även då hotad av ägarnas expensionsintresse. Bertil slog också ett slag för grusåsens bevarande, den som i all tid präglat Väsby.

Kommunens kulturminnesvårdsprogram skulle presenteras genom rapporten ”Upplands Väsby – kulturhistoriska miljöer” på biblioteket den 18 april 1988. Man kunde också läsa skolminnen från Eds skola och Laila Nordström skrev om årets utflykt till Skultuna.

Runby servicehus hade invigts den 29 augusti 1987 och den nya pendeltågsstationen den 16 januari 1988, vilket refererades.

En rafflande berättelse om hur rättegången efter Hammarbymordet gick till i Åshusby gästgivargård, skriven av Ebba Pettersson, sträckte sig över två nummer 1988.

Johan Curman skrev om Sophie Minne - skolan på Antuna – och syskonen Sven, Elsa och Gunnar Olsson berättade om skolan vid Runsa för Ann-Mari Karlsson.

Apotekare Hans Arvidsson skrev om apotekshistoria i Upplands Väsby. En annan artikel handlade om ”Föreningen Bildade Kvinnors Hvilohem” (Harva) och en annan om Väsbyhem, som fyllde fyrtio år. Sonja Bergman, som nu ägnar sig åt Sollentuna hembygdsförening, berättade om stadtarbostaden ”Paradiset” och även om det gamla Bollstanäs och Hugo Sabel skrev om hur Pickhus krog blev Pickhus café på 300 år. Öppet hus-dagar på hembygdsgården skulle det bli sista söndagen varje månad hela våren. Årsavgiften är nu 25:- och sidantalet i medlemsbladet har ökat till 27.

1989 kallade marsnumrets försättsblad till årsmöte den 22 april, Bibbi Langer skrev om livet på Stora Vilunda och Allan Eklund om Edo hönseri. Pastor Jernberg hade en artikel om missionskyrkan och Allan Andersson, som nu ingick i medlemsbladets redaktion, skrev om ”När elkraften kom till byn”. I oktobernumret gjorde Allan Andersson och Nils Ståhl en exposé över

Konsum Väsby's uppkomst och utveckling. Hugo Sabel refererade höstresan till Ångermanland och färghandlare Börje Nilsson skrev om hur han och brodern Gösta satt färg på Väsby i femtio år. En sammanfattning av text och bilder av ”Gamla Väsby”, som kommit hembygdsföreningen tillhanda genom efterlysning, gjordes av Hans Åsberg och Nils Edström.

Detta medlemsblad som utkom i december 1989 återgav hembygdsföreningens svar på ”Översiktsplan 1990” till Upplands Väsby kommun, inbjudan till grötfest och en historik över Marabou, författad av Allan Andersson. Josefine Karta skrev om Bollstanäs och sin morfar Carl Carlsson, Allan Andersson bidrog också med en artikel kallad ”El-ljus över Väsby.”

För att kunna se framåt måste man titta bakåt. Medlemsbladet har berättat om stort och smått och speglat hembygdsföreningens och samhällets karaktär. Årtionde efter årtionde har man argumenterat och kämpat för hotade delar av kulturarvet. Snabbväxande samhällen känner inte sin historia. Därför har hembygdsvårslsen mycket att utträta.

Red.

Illustrerade ordstäv och talesätt

*”Vore jag inte så rynkig, krokig
och utvärkt skulle jag se både ung
och fager ut,”*
sa gumman när hon såg sig i
spegeln.

Henriksborg

Om en gammal lanthandel i Upplands Väsby

Genom industri-, handels- och hantverksordningarna av år 1846 avskaffades skråväsendet. En bestämmelse infördes att handelsbod på landsbygden ej fick läggas närmare stad än tre mil.

Den bestämmelsen, som även berörde socknarna inom nuvarande Upplands Väsby, upphävdes 1864.

Här fanns vid den tiden ingen industri och ingen samhällsbildning. Vid början av 1860-talet pågick undersökning om lämpligaste sträckning av den planerade järnvägslinjen Stockholm-Uppsala. Man syftade till att den skulle följa landsvägen och att en station skulle förläggas i Hammarby nära vägskälet vid Pickhus krog – sedermera Hammarby apotek.

Sannolikt var det orsaken till att en lanthandel etablerades vid landsvägen på Klockåsen strax norr om apoteket omkring 1865.

Järnvägens sträckning blev inte den tänkta utan förlades längre västerut till dalgången mellan Hammarby och Eds socknar där stationen byggdes vid bron, där vägen mot Stäket gick över.

Järnvägen invigdes 1866 men något samhälle fanns inte förrän 37 år senare, då Upplands Väsby började byggas.

Stationen blev en naturlig träffpunkt för traktens innevånare och här byggdes lanthandeln Henriksborg vid ån, strax norr om stationsbyggnaden. Vilket år den uppfördes är inte känt, men dess tillkomst var avhängig järnvägen.

Handelsboden omtalas i protokoll från 1880 då den innehades av handlanden O.F. Borg. Hette grundaren av lanthandeln Henrik Borg?

Från slutet av 1800-talet och vidare in i nutiden drivs handeln av släkten Rickard Eriksson. Buti-

Henriksborg från brosidan

ken hade mycket kvar av sin ursprungliga inredning, vilket gjorde den unik bland affärslokalerna. Sortimentet i den gamla lanthandeln omfattade ända in på 1940-talet specerivaror, glas, porslin, arbetskläder, skor, fotogenlampor, järn- och byggnadsvaror etc. Senare blev skor den största försäljningsartikeln.

Henriksborg från gaveln

Hembygdsföreningens hedersordförande, Bertil Widlund, berättar att när han var 15-16 år i början av 1930-talet, så brann Henriksborg en vinter. Brandkåren var frivillig, brandsprutan förvarades i spruthuset nere vid Optimus. Man lyckades få fram brandsprutan till Henriksborg, men fick inte igång den omedelbart. Ingenjör Thorssander vid

Optimus, som hade ansvar för brandväsendet, blev nervös och tillhöll åskådarna att åtminstone kasta snö på elden ”när ni ändå bara står här och glor.”

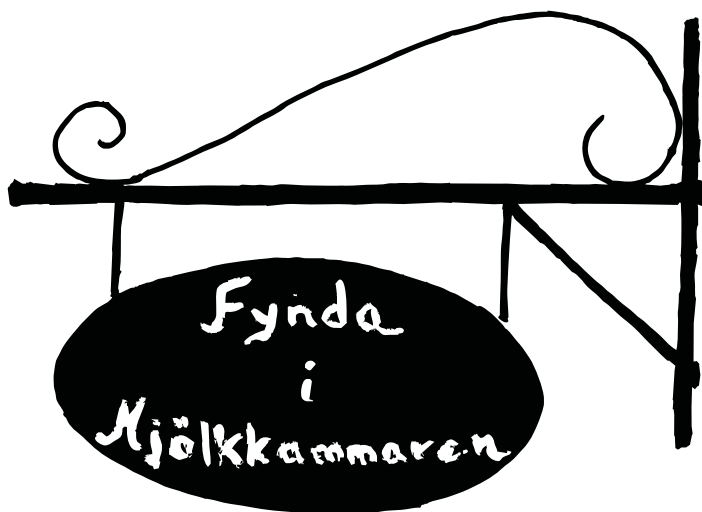
Brandsprutan kom igång men hela övervåningen brann upp. Resten kunde dock räddas. Bertil började som målarlärling hos Cederqvists målerifirma strax efteråt och fick efter återuppbyggnaden hjälpa till att måla huset både ute och inne.

Bertil berättar också, att det s.k. Stordiket, som kom från Ekebohället och mynnade ut i Väsbyån, ibland släppte ut så mycket vatten vid snösmältningen att det blev översvämning och vatten rann in i lanthandeln.

Idag säljs det fortfarande skor i Henriksborg. Den 1 juli 1989 övertog Antonio Dimitriadis och hans fru Georgia affärsverksamheten och kan alltså i år fira 20-års jubileum i den gamla handelsboden vid ån.

Den ovan nämnda lanthandeln, som låg vid stora landsvägen, var under 1940-50-talen filial till Henriksborg. Den är numera riven, varför Henriksborg är den enda kvarvarande handelsboden från 1800-talet i Upplands Väsby.

Texten till Henriksborgs tillkomst är Hugo Sabels. Bertil Widlund har berättat om eldsvådan för Inga Lisa Gustafsson, som också gjort tillägget om vilka som har affärsverksamhet i Henriksborg nu.

Humligheter

Bakom visthusboden, nedom dasset mot gristian och hönshuset står fem humlestöror vid hembygdsgården. De står förmodligen inte på den gamla humlegårdens ursprungliga plats. Vi vet egentligen ingenting om humleodlingens placering eller storlek, men säkerligen omfattade den mer än fem störor. Vad vi vet är att när pukslagaren Antoin Zamore flyttade in på gården vid midfastan 1786 var humlegården i dåligt skick. Det fanns inte tjänlig stör att stötta upp rankorna med enligt besiktningssprotokollet och det var säkert en besvikelse.

Humle vid visthusbodens gavel

”Alle hemman bör humlegård hava” fastställdes i 1734 års lag. Man skulle ha ett visst antal stänger allt efter hemmanets storlek. Föreskriften var sedan Gustav Vasas tid, alltså äldre än lagen. Påbudet upphörde först 1860. Förr var man intresserad av att vara självförsörjande på viktiga ”livsmedel” för att undvika dyrbar import och handelsfejder. Följaktligen var humleodlingen betydelsefull här liksom i alla länder där öl är en populär dryck.

Humle, *humulus lupulus* på latin, tillhör ham-paväxterna och är en urgammal kulturväxt som förr odlades allmänt här i Sverige och hela Europa. Den infördes till Norden av munkarna på 1100-talet. Men redan för två tusen år sedan var den känd av folken vid Kaukasus, vilka använde blommorna vid ölberedning.

Den har även sedan gamla tider spelat en viktig roll i läkekonsten. Den har en sömngivande

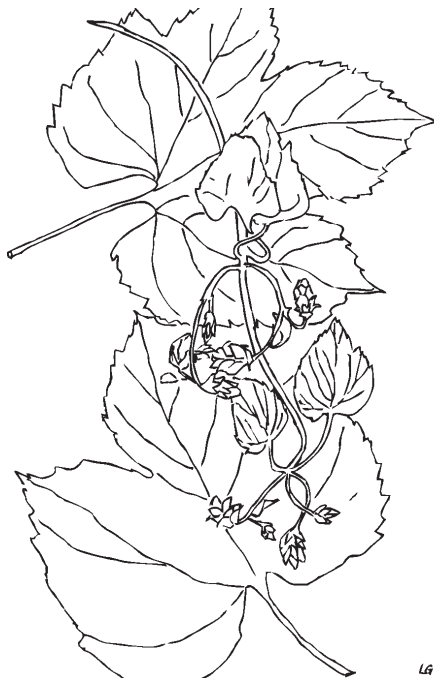
verkan. De som lider av sömnlöshet kan stoppa huvudkudden med humleblomster. Detta är ett verksamt och ofarligt sömnmedel.

I gamla nordiska sägner berättas det om mer än ett fall, då ett hus blev kringränt eller antänt, emedan de berusade kämparna sov en så djup sömn. Denna djupa sömn berodde på den starka humlehalten hos mjödet, forntidens dryck.

Dekokt av humle kan användas som sömnmedel om man inte vill stoppa humle i huvudkudden. Denna dryck tillredes på följande sätt: Ett par skedar humle lägges i ett glas vatten och kokas sakta några minuter. Det drickes varmt vid sängdags,

Humle har även använts sedan gammalt som ett gott och bra magmedel. Dekokten görs då i ordning på morgonen och dricks tre à fyra gånger mellan måltiderna.

Humle är perenn. Den övervintrande delen är en kraftig rotstock som kan delas och man får då omedelbart nya plantor. Ända upp i Jämtland och Ångermanland förekommer förvildad humle,

LG 2003

vilket visar att växten är utomordentligt hårdig och tålig. Den kommersiella odlingen av humle har numer upphört i vårt land. Vad som förbrukas vid ölframställning importeras från kontinenten.

Dasset och de fem humlestörarna

Humle är tvåbyggare. Han- och honblommor förekommer på skilda plantor. Honplantorna är mest eftersökta eftersom de bildar kottesamlingarna (humlekoppor) som man finner i plantans översta delar. Blommorna är formade som ax och sitter inneslutna mellan frodiga gröna fjäll som är täckta med guldgula körtlar, som avsöndrar bitterämnet lupulin, en besk ingrediens vid ölbrygd.

Rankorna, som på en sommar växer 5-6 m höga, är högerslingrande. Stammarna är liksom bladen grovt och strävt håriga. På rankorna finns

det mycket små men desto effektivare hakar, som hjälper till att hålla de yngsta delarna på plats. Bladen är stora och sitter motsatta. Det är bladen som gör växten till en god täckare av väggar och höga plank, men även för att klä gammaldags humlestänger. Man planterar på våren i soligt läge i varm och välgödslad jord. Rotbitarna sätts med meterbredda luckor. Mot en vägg täcker en enstaka planta åtskilliga kvadratmeter. Beskärning förekommer inte.

Traditionellt odlas humle mot tre stycken störar som lutas mot varandra och binds ihop i toppen. Störarna var förr finbarkade furustörar, 4-5 m långa. På hösten innan frosten kom drog man upp stöarna, humlerankorna drogs av och humlen plockades och togs tillvara. Plantan vissnade ner och på våren tar det tid innan den växer upp. Det är först en bit inpå sommaren man kan sitta i en humlekoja eller under en pergola med dinglande doftande humlekottar.

Inga Lisa Gustafsson

Källor

Sven Green: Växter uppåt väggarna

Lars Erik Samuelsson/Ulf Schenkmanis: Klätter- och klängväxter

Örtagubbens 25 underbara läkeörter

Almqvistaren

Nej! Marsvin, Piggsvin, Grävsvin, Hare och Kanin
långt mindre jag värderar än ett riktigt svin.

Men, däremot, om Iekorn kan jag säga,
att hans talanger andras överväga,
om ej direkte i lindanseri,

(enär han rep och linor ej fått äga),
men dock i högt och djärtv grendanseri

stamklättring, trädbehoppning och kvistkliveri.

CJL Almqvist, Ur Sesemana

Med Alvar på Abborrberget

Till slut blir allting historia. Minnena bleknar, men ibland dyker det upp någon hågkomst från forntiden.

1987 försvann försäkringsnämnderna, en institution som kom till 1962 för att komplettera socialförsäkringen med beslut om inkomstprövade folkpensionsförmåner, d.v.s. kommunala bostadstillägg och hustrutillägg. Ordförande i försäkringsnämnden under åren 1977-1982 var Alvar Wargstedt. Wargstedt var välkänd i Upplands Väsby på grund av sitt arbete vid Löwenströmska lasarettet och sitt politiska engagemang.

Här kommer Alvar med strömmingslåda

Han var en mångsysslare med god kännedom om sin närmaste omvärld, alltså en mycket lämplig ordförande i en försäkringsnämnd.

När Wargstedt gick i pension, efterträddes han av Lars-Thore Eriksson, som var anställd vid arbetsförmedlingen, lika lämplig som Wargstedt för ordförandeposten.

En kär tradition blev anordnandet av en vårfest för försäkringskassans personal vid Abborrberget, som ligger på en udde i sjön Fysingen. Ursprunglig initiativtagare till denna tillställning var Alvar Wargstedt, och Lars-Thore Eriksson fortsatte att hålla det hela vid liv. Han blev självpåtagen

Stugan på berget

ledare för aktiviteterna och lagade all mat själv, som han dessutom bjöd på: köttbullar, potatis, inlagd strömming, strömmingslåda och Janssons frestelse. Den som inte ville ha fisk, kunde grilla korv i grillen som var uppmurad för detta ändamål. Surströmming var en given delikatess, också ett ursprungligt initiativ av norrbotteningen Alvar Wargstedt, som alltid deltog, även efter sin pensionering.

På stugans framsida

Plåtstatyn "Bengt"

Till maten brukade Wargstedt hålla tal om sjukvårdens uppkomst i Väsby, prisa platsens skönhet och berätta dess historia. Den ingick en gång i släkten Anckarströms (eller ska vi säga Löwenströms) donation till lasarettet efter mordet på Gustaf III. Huset som stod på Abborrberget hade sin egen historia. 1968 började man bygga avdelning 14 (långvård) vid gamla överläkarbostaden inom lasarettområdet och där fanns ett timrat uthus, som av överläkaren använts till djurstall. Det hade säkert hundra år på nacken och skulle nu rivas. En byggnadsarbetare hade blivit lovad att få det till att bygga sommarstuga i Roslagen av. Wargstedt lyckades stoppa dessa planer och med 150 kr i bidrag från lasarettstyrelsen och ett snabbordnat byggnadstillstånd av det ny tillsatta kommunalrådet Bengt Sparman satte man igång att bygga upp stugan ute vid sjön. "Vi var ett gäng på en åtta stycken ur lasarettspersonalen som med liv och lust arbetade kvällar och nätter för att få den igång. Mycket trevligt har det varit och mycket folk har besökt den. Skadegörelse har det förstås varit, fönstren är utbytta ett

tiotal gånger", skriver Alvar i en redogörelse från 1986, som jag ännu har kvar.

1986 lyckades Wargstedt försköna platsen ytterligare genom att på gränsstenen som skiljer Upplands Väsby och Sigtuna kommuner genomdriva uppsättandet av en staty föreställande en abborrfiskare. Konstverket utfördes av Reino Järvistö, som var anställd som reparatör vid lasarettets maskinavdelning och var färdigställd våren 1986. Abborrfiskaren kallades "Bengt" efter Bengt Sparman och försäkringskassans personal bidrog med 400 kr till uppförandet.

Idag finns varken Wargstedt, stugan på Abborrberget, pergolan, den av tegel uppmurade grillen eller plåtstatyn Bengt kvar. För några år sedan stod fortfarande dasset på plats, svåråtkomligt i täta snår, en stilig rund byggnad som borde sparas till eftervärlden.

Glada minnen av surströmmingsångor över Fyningen, lekar såsom "kast med liten stövel" eller "Sillen", tipspromenader och bryggsamtal finns dock. "Vi ses kanske på berget", skriver Alvar.

Ja, vem vet.

Inga Lisa Gustafsson

I pergolan med prismössa på huvudet

Årsringar i industriorten Väsby under 100 år.

1866-1966

- 1866** Stambanan Stockholm – Uppsala med hållplats Väsby belägen på Runby mark i Ed invigdes. Den blivande stationen anlades, där vägen mot Ståket korsade ån. En lanthandel etablerades.
- 1901** Under de gångna 35 åren har lantbruket pågått som vanligt på båda sidor av ån. Någon bebyggelse hade inte förekommit, men 1897 uppfördes ett **missionshus** på norra sidan av Väsbyvägen i den s.k. "Väsbybacken". 1900 flyttade en snick-erifabrik från Carlslund i Fresta till inköpt mark mellan nuvarande Björkvalla- och Bryggerivägarna. Det var början till försäljning av mark från Vilunda säteri.
- 1903** Ingenjör Anton Tamm köper Stora och Lilla Vilunda. Väsbyån var gårdarnas västra ägogräns, den östra följde åsens krön. Nära stationen börjar man anlägga en metallindustri med namnet Wäsby Werkstäder. I folkmun kallat "Messingen".
- 1904** En preliminär stadsplan upprättas och bostäder uppfördes. Ett embryo till en samhällsbildning började ta form. Norr om stationen – mellan Stora Wäsbygräns och Väsbyvägen – anläggs ett tegelbruk och två lertakter öppnas inom området. Det behövdes mycket tegel till industribyggnader och skorstenar i husen i det nyanlagda samhället.
En Samskola inrättas.
- 1907-1908** En andra metallindustri anläggs i Väsby, söder om Wäsby verkstäder. Det är Optimus, som flyttar hit från trångboddna lokaler i Stockholm. Bland arbetarna bildas **Fackföreningar, Konsumtionsföreningar, Folkets Husförening**, Folkpark och Folkets Hus anläggs.
- 1910** En stadsplan över Stora Vilunda fastställdes under namnet **Wäsby Villastad**. Den kom i stora delar följas fram till 1960-talet. Den första folkskolan uppfördes i "Väsbybacken".
- 1911** På grund av den ökande tåg- och godstrafiken vid stationen blockerades trafiken på Ståketvägens plankorsning vid stationshusets södra gavel. Problemet löstes genom att plankorsningen flyttades 450 m söder och hamnade mitt för Optimus industri. Kvar av gamla vägen vid stationen är nuvarande "Bills backe" på västra sidan av spåret.
- 1914** Första världskriget bryter ut. **Tegelbruket** läggs ner. **Skolbyggnad nr 2** uppfördes på skoltomten vid Väsbyvägen.
- 1916** **Optimus** köper **Wäsby Werkstäder** kallat "Messingen" inkl. Stora och Lilla Vilunda. Utom herrgårdshuset med omgivande trädgård.
- 1919** **Finspångs metallverk** köper Wäsby Werkstäder med tillhörande fastigheter av Optimus. Men Optimus behåller all mark som tillhör Vilunda gårdarna. I Korp-kullas norra del mellan Industrivägen, Väsbyvägen, Kvarnvägen etablerar sig en **kvarnanläggning, en brädgård med såg, en smedja, en bleckemballagetillverkare**. Där finns ett **håståkeri** i kombination med **Taxi**. Postadressen ändras till Uppland Väsby (det finns för många Väsby i landet). Godstrafiken behåller det gamla namnet Väsby.

- 1920** AB Optimus uppför ett **kontorshus** vid fabriksområdet samt bygger tjänstebostäderna **Mazetti** och **Cloetta** vid Solvägen och "**Fyllan och Villan**" vid Väsbyvägen. Kontoret som tidigare låg i Stockholm flyttas till Väsby. Samhället har ca 1200 invånare.
- 1922** Driften vid Wäsby W. upphör och fabriken läggs i malpåse. En av gårdarna i Runby styckas till tomter och egnahemsbebyggelse pågår.
- 1928** **Wäsby Werkstäder**. startar på nytt och tillverkar varmpressade och pressgjutna detaljer.
- 1930** 1900-talets värsta ekonomiska kris drar fram över världen och lamslår allt utvecklingsarbete. Den räcker till 1936.
- 1938-1939** Upplands Väsby kommun anlägger vatten och avloppsnät i Väsby. Det förbättrar avsevärt boendet och den hygieniska standarden i samhället.
- 1939** Andra världskriget bryter ut. Industriernas produktion anpassas delvis för militär tillverkning.
- 1940** **Väsby Bleckballagefabrik** uppföres vid Väsbyvägen (öster om Kvarnvägen). **1940-1946** hade de **första hyreshusen** i Väsby uppförts vid Bryggerivägen och bostadsrättshus vid Vallvägen.
- 1946** Den 5 månader långa **Metallstrejken** påverkar Väsby. "Messingen" står utanför konflikten.
- 1948** **Upplands Väsby hyresbostäder** har sitt första hyreshus färdigt. Det låg vid Björkvallavägen. På grund av sin röda färg blev det kallat "**socialistbygget**".
- 1950** **Väsby centrum nr 1**, vilket byggdes vid Centralvägen vid början av seklet, rivs och ersätts på samma plats av moderna affärs- och bostadshus = **Väsby centrum nr 2**. Det rivs i början av 1980-talet och ersätts på samma plats av **centrum nr 3 kallat Korpkulla**.
- 1952** Hammarby kommun försvinner och dess tätort Upplands Väsby blir centrum, och namn på, den nya kommunen som även slukade Ed och Fresta kommuner.
- 1958** **2-årig yrkesskola** för verkstadsutbildning inrättas i Väsby.
- 1960** **Väsby's första höghus**, 3 sk skivhus byggs av HSB i St Vilundas trädgård.
- 1963** På **skolorrådet** vid Väsbyvägen står byggnader färdiga för låg-mellan- och högstadium. **Motorvägen** Stockholm-Arlanda med trafikplats vid Väsby invigdes. Från den **påbörjas** en väg mot väster genom Väsby, över ån och järnvägen, genom Ed mot Stäket. Den kallas **Mälarvägen**.
- 1966** Motorvägens tillkomst och den snabbt växande bilismen väckte tanken – hos inflyttade politiker- att bygga ett stort kommersiellt och administrativt centrum för hela kommunen så nära motorvägen som möjligt. Man trodde ej att järnvägen hade någon framtid. Efter stor politisk vända **beslutade fullmäktige 1966** att planer för ett centrum på Vilunda gårde – så nära motorvägen som möjligt – skulle upprättas.
1968 gick skördetroskan på Vilunda gårde för sista gången och **1972** stod den **nya centrumanläggningen** färdig Se något nytt har kommit!

Dessa "årsringar" försöker spegla de förändringar som industriorten Väsby genomgått på 100 år. Från hållplatsen Väsby vid järnvägen 1866, över industriernas tillkomst 1903 resp. 1908 och Väsby villastad 1910 med en liten centrumanläggning vid Centralvägen nere vid stationen (centrum nr 1). Då Upplands Väsby kommun bildades 1952 följdes det av centrum nr 2 och på 1980-talet av centrum nr 3 Korpkulla. Alla på samma plats.

Under den hundraårsringen beslutas om ett stort centrum på Vilunda gårde. Tre år senare ersätts Upplands Väsby järnvägsstation – som sedan början av seklet varit vändstation för lokaltågen från Stockholm – av en anhalt för pendeltågen till Märsta. Därmed försvann även godstrafiken. Industrisamhället Väsby förlorade sin tidigare helt dominerande roll i den kommunala politiken.

Den folder som "årsringarna" kan läsas i har sammanställts av ABF en gång i samarbete med Fresta församling.

”Undantaget” – ett mininaturum !

Det är tidigt i mars månad och söndag kväll och det är dags att titta till stugan. Det är lugnare än vanligt i samhället eftersom det både snöar och blåser snålt. Temperaturen balanserar strax under nollstrecket. Uppe på kullen där torpet står är det relativt fritt från en massa strörljus och en stjärnklar kväll med friska klara vindar på hög höjd kan en stilig stjärnhimmel uppenbara sig. Men så är det inte denna afton. Jag daskar av skorna på trappan och går in i stugan. Tänder lampan ner till källaren och går in i stentrappan. Jag känner mig lite som Tomten som Viktor Rydberg och Harald Wiberg så fantastiskt beskriver i en

Stentrappan. Pust, det gick!

av mina favoritsagoböcker. Ser mig omkring och försöker låta väggar och atmosfär tala till mitt gråa ludd. Om jag förmår lyssna och höra så tror jag mig också förstå hur en stuga som denna bäst bör renoveras och hur en naturtomt som denna bör skötas. För att behålla atmosfären och känslan. Jag skakar på huvudet. Så mycket klokare blir jag inte denna gång. Tömmer luftavfuktaren till stöd för det kalkmurningsarbete som vi genomfört. Släcker och går ut. Väl ute igen viner vinden och

snön drar in från väst. Riktat min färd hemåt och sätter iväg. Men vänta ett tag. Jag backar nästan reflexmässigt. Vad var det för något svart jag såg i ögonvrån där uppe i trädet. Långt bak i det gråa luddet i mitt huvud ringer en klocka och jag blir varse vad de kan handla om. Jag hajar i nästa stund till, för uppe i eken bredvid stugan sitter en uggle och tittar på mig. Vi ser på varandra en god stund innan han bestämmer sig för att glida iväg på tysta vingar. Wow, vilket fantastiskt möte, tänker jag. Med stor ödmjukhet inser jag den totalt överlägsna sinnesskärpan som denna fågel för ett tidlöst ögonblick projicerade mot mig.

Tänk, vad roligt. Vi som verkligen har jobbat för att ”Undantaget” ska bli ett litet mininaturum. (Med detta menar vi ett slags naturmuseum med möjlighet till bildpresentationer och framställningar där den röda träden kretsar kring natur-, kulturmiljö och historia). Utan tvekan finns tydligen trots allt en uppskattning i denna vår strävan, nu belönad och manifesterad av klokhetens fågel - ugglan. Det var en skojig händelse och en lön för mödan att färdigställa detta torp.

Hursomhelst, målet är nu att alla de tunga delarna av renoveringen ska vara genomförda innan september 2009. Just nu planeras t ex för inköp av vedspis och totalrenoveringen av skorstenen, budgeterat till 50000 kronor. Pengar som vi i dagsläget inte har. I denna process ingår ett besök till Upplands Väsby Hembygdsgård för att

Undantagets egen mosaik – en skapelse av Hans Barring och Ola Lundqvist i samarbete

Åke Leverin och Roine Andersson i krafttagen.

specialstudera om det möjligen går att urskilja några lokalt präglade lösningar eller intressant kreativitet. Går det att urskilja någon lokal trend eller något som särskiljer eller är typiskt? Var det vedspisar från t ex Husqvarna som användes mest i syd-västra Roslagen frågar sig en okunnig? Hur var det i Eds socken? Fanns det kontakter till Runsa, Stora Wäsby eller någon av de andra vackra gårdarna? Kanske var allting bara väldigt enkelt. Man löste problemet och såg till att ha tak och grundfunktion. Men det enkla lilla torpet ”Undantaget” har en svårtydd historia. Undertecknad har bett Stockholms länsmuseum om hjälp med att reda ut trådarna. Det finns givetvis mer relevanta projekt än ”Undantaget” i Länsmuseets sammanhang, men frågan är i alla fall ställd. Kanske även något för hembygdsföreningens projekt ”Torp i kommunen”?

Nåväl, längs vår färd mot att skapa ett miniaturnaturum har föreningen lyckats få uppdraget att måla om magasinet bredvid församlingsgården i Runby. Grundmålning påbörjas den 17 april och om allt går som det ska är det hela färdigt när du läser detta. Det finns mer att berätta kring vår önskan att göra något positivt av detta lilla hus. Något positivt för dig som läser detta! I denna strävan måste man t ex vara envis som synden för

att lyckas. Men det räcker inte, vår lilla förening besitter knappast all den förmåga och klokhet som behövs. Tvärtom, det behövs många fler beskyddare. Dessutom måste vi vända oss till lokala företag för stöd.

Tänk bara vilka minnen som förmedlas mellan generationer. Att värna boende- och kulturmiljöer angår oss alla. Än är det inte för sent att hjälpa och dra ett strå till stacken! Besök också vår hemsida www.undantaget.se.

Text och foto: Hans Bärning

Två ton lecaculor levereras till stugans mellanbotten.

Under lind

”ett vet jag bättre än klänga och springa, det är att sjunga här under lind.” Så skaldar Carl Jonas Love Almqvist i Tintomaras sång ur ”Drottningens juvelsmycke” från 1854. Här knyter Almqvist an till det trädslag, som brukar kallas romantikens och folkvisans träd. Vi kan tänka oss, vilka lindar han kanske hade i minne.

Linden är omnämnd i många visor, t.ex. ”Det stod en lind på min faders gård,” där mollvarianten av visan är upptecknad på 1790-talet efter änkan Brita Dahlgren på Frötuna gård i Uppland. De första stroforna lyder:

”Det stod en lind på min faders gård
den hade så många vackra grenar.
Den ena gren tog den andra i famn
och här går jag helt allena.”

Också Zacharias Topelius besjöng linden:

”Där sjöng en fågel på lindekvist,
på lindekvist, på lindekvist.
En liten fågel är jag förvisst,
som nog kan spela och sjunga.
Men borta dröjer mitt hjärtas vän
men borta dröjer mitt hjärtas vän,
i lund och mark är han fjärran än
och flyger långt bort i skogen.”

I emigrantvisan ”Farväl o moder Svea”, nämns linden med andra trädslag:

”Farväl I kära björkar, I alar fur och lind
I ljusa sommarätter, med ljummen västanvind!
Nu kommer livets allvar och stör min ungdomsro,
jag måste ut i världen, Gud vet var jag får bo!”

Sjömansvisan ”Fiskargossen” nämner också olika träd, däribland lind, på följande sätt:

”Och långt ner i dalen där björken står vit,
jag skymtar den ljuvliga ön ända hit;
till henne ock fly mina tankar ibland
om söndag så styr jag min båt till din strand,
där aspar och lind, friskt susar för vind,
flickan där bor, i vår blir hon min.”

I visan om ”Alfred och Anna” heter det:

”I höga eken hörs gökens toner,
och lärkan kvittrar i lindens kronor
och vinden spejar på varje blad,
och sköna Anna, hon vandrar glad....”

Den lind som i visan stod ”på min faders gård”, var troligen ett vårdträd. Lindar påstås kunna bli så gamla som tusen år och traditionen skapar respekt för dem. Linden har också varit vanlig inom skyddsmagin. Under lind var man säker för blixten vid åskväder och satte man lindkvistar i hus och stall var man skyddad för häxor. Att binda lindbast i kornas horn vid midsommartid skyddade dem mot trolldom.

Lindens lätta och mjuka ved är svår att använda till snickeri, däremot passar den till träskor. Ännu långt in på 1900-talet gjorde man också rep av lindbasten. Aska från lind fördriver larver och ohyra.

Inom folklig läkekonst förekommer linden på olika sätt. Vi ger dock bara ett ofarligt recept på lindblomste:

Lindblommorna insamlas med skärmladet från det de just börjat slå ut och tills de är i full blomning. 3 tsk färska eller 1 tsk torkade blommor till en tekopp kokande vatten. Får dra 4-5 minuter.

När man samlar lindblommor bör man förstas kontrollera om lindträdet är ihåligt och om det finns någon övervintrande lindorm i håligheten. Lindormen är en väldig orm, som spelat stor roll i folkfantasin. Ibland används ordet synonymt med drake. Lindormen förekom redan i nordisk medeltida diktning i ballader och fornaldarsagor. I bondesamhällets berättande är den känd från folksagornas värld, där den ibland visar sig vara en förtrollad prins. I nordiska sägner berättas om möten med lindormar och hur man dödar dem genom att locka in dem i elden. I Ragnar Lodbroks saga berättas om lindormar som lever på botten av en sjö. Två lappar binder med rep och trolldom en lindorm vid en klippa. Om den kröker på kroppen så att en puckel syns ovanför vattnet blir det nödår, säger sagan.

Folkloristen, bibliotekarien vid Kungl. Bibl., teaterchefen och diplomaten Gunnar Olov Hyltén Cavallius, 1818-1889, samlade och tecknade ner sägner om drakar och lindormar. Dessutom verkar han ha trott på sägnernas uppgifter om dylika varelser och att dessa fanns på riktigt, i varje fall i Småland. 1884 sände han en skrift, kallad "Om draken eller lindormen" till Kungl. Vetenskapsakademien. I den beskriver han vad han fått höra av befolkningen i ämnet och bilägger flera bestyrkta beskrivningar av smålänningars möten med odjuret. För att få bättre bevis än bara hörsägner utfärdade han en kungörelse, där han utlovar en belöning av etthundra intill ettusen kronor, beroende på storlek och beskaffenhet åt den som lämnar en död lindorm åt honom (i tätt laggkärl med påhållt sprit eller brännvin.)

Vad hände med skriften? Ingenting. Den inordnades i akademins bibliotek, där den ännu finns. Någon belöning för dödade drakar eller lindormar behövde han inte betala ut, för några sådana uppvisades aldrig, tråkigt nog.

Hur känner man igen en lindorm? I sagor och

berättelser är de stora och kraftiga, har lång man på ryggen och kluven stjärt. Lindormen har ofta en liten vit orm som lots och förebud.

Lindormar tycks ha viss förkärlek för kyrkor och kyrkogårdar, speciellt i Danmark, där de störst gudstjänster, skrämt människor, ätit lik m.m.

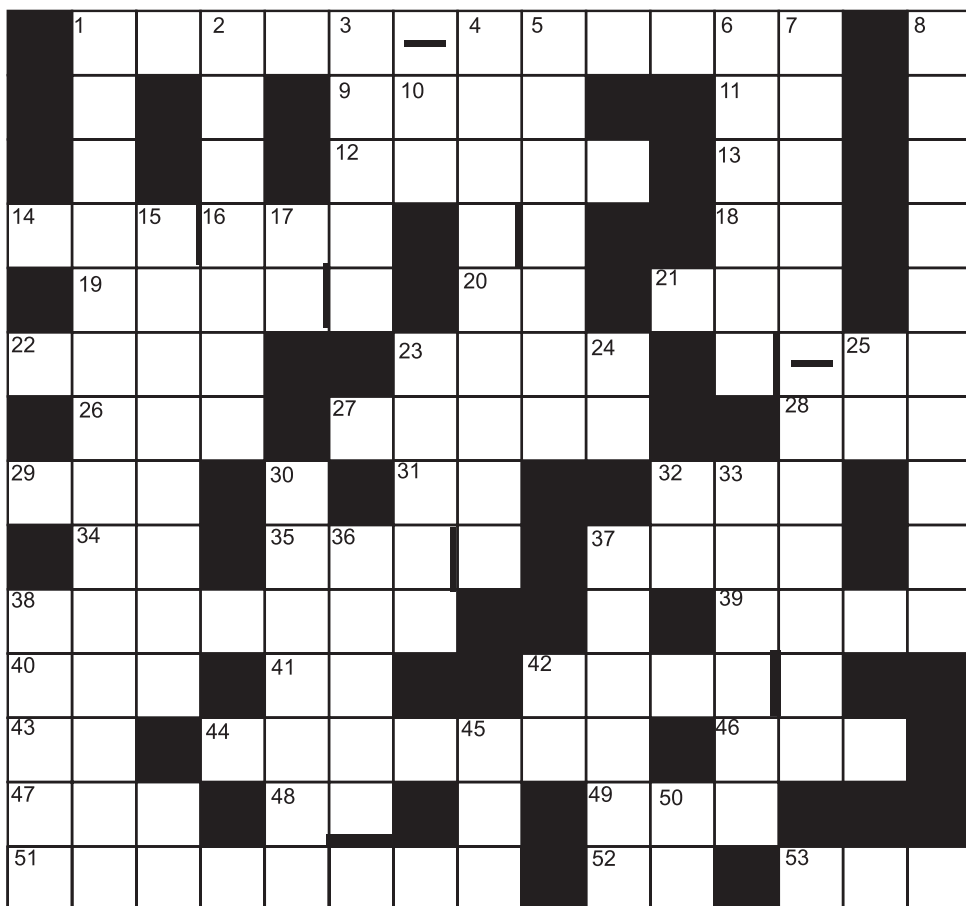
Drakar och lindormar vaktar skatter. Hittar man en lindorm, hittar man säkert en skatt också. Eventuellt kan man till och med hitta en prins, som i "Sagan om Kung Lindorm." Vägen till prinsen är full av besvärligheter och trolldom. Bruden som gifte sig med lindormen hade på bröllopsnatten nio särkar, som hon vrängde av sig en efter en och ornen kröp likaledes ur nio skinn så bara köttet återstod. Ur detta steg så prinsen fram.

Kom dock ihåg att alla lindormar är inte prinsar och att det kanske är enklast att göra som Almqvist, "sjunga här under lind."

Inga Lisa Gustafsson

Källor: Den gamla visboken, Ebbe Schön: Folktrons ABC, Åke Dahlström: Fabeldjurens konung.

Korsord 2-2009

Konstruktör: Lennart Hedlund. Lösningen insändes senast den 10 juli till:
Hembygden, Box 40, 194 21 Upplands Väsby. Märk kuvertet ”KORSORD”

Vinnare:korsord 1-2009

Marita Andersson

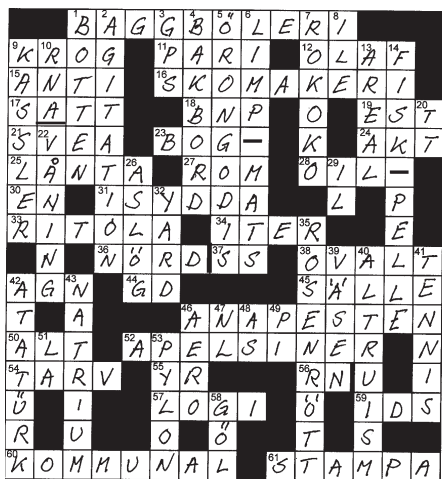
Ulla-Britt Friman

Hjördis Eldh

Lodrätt

1. Tidigare stor burktillverkare i Väsby
2. Plats i Eds församling
3. Välkänd brevbärare i Väsby
4. Stort diskussionsämne i Väsby
5. Nämdes ofta i samband med Gunder Hägg
6. Blek
7. Hur hade Väsby's musikliv varit utan honom?
8. Väntar väl löparna på?
10. 3,14
15. Ingick i Optimus tillverkningsprogram
17. Kan man ha i magen?
23. Västanvind
24. Brunskjortor
25. Med Open stor tennistävling
30. Rank
32. Slog vågrätt 1 ibland
33. Berömt för Engelbrekt och öl
36. Maträtt
37. By nära Luxor
38. Nurmi
42. Vanligt korsordsvatten
45. Matchdel
50. Furage

Lösning till korsord 1-2009

Vågrätt

1. Svensk mästare i tungviktsboxning 1949, i Djurgårdens färger. Var även Väsbybo.
9. Tyskt bilmärke
11. Dalsjö
12. Dyrbart pälsverk
13. Luas
14. Stort entreprenad- och byggföretag
16. Vinkade i rutan
18. Ytterligare ett bilmärke
19. Skulle Carlsson få enligt domaren i Hammarbymordet
20. Fisk och ork
21. Tal i slangspråk
22. Samfund eller vitt vin
23. Krake
25. Amerika på hemmaplan
26. Såld ekiperingsartiklar, bl.a. militära
27. Tävlrar man väl för att
28. Elitklubb i bandy
29. Lag från 1977
31. Figur för de små
32. Orkesterledare och sångare i Parken på 50-talet
34. Vattenväxt
35. Undvika
37. Sikte
38. Säljer Cederroths
39. George
40. Ligger i L:a Bält
41. Tidigare betyg
42. Provjobbbar
43. Är vita?
44. Tidigare populär serie
46. Stirra
47. Uppmaning
48. Affär
49. På det sättet
51. Split
52. Fil
53. Filmslut

Magasinet införlivas med övriga byggnader

Från och med innevarande sommar kommer hembygdsföreningen även att få disponera magasinet, som är den yngsta byggnaden av husen runt Runby Nedra. Mera jobb.....

Inga Lisa Gustafsson

Hyr lokal med atmosfär

Upplands Väsby Hembygdsförening erbjuder Nedre Runby gårds LADUGÅRD till fest, konferens, dop, minnesstund, årsmöte, kurser m.m.

LADUGÅRDEN är en modernt utrustad och handikappvänlig lokal med plats för upp till 50 personer. Tillgång till kök med utrustning för tillagning av enklare förtäring. Hörslina finns

LADUGÅRDEN kan hyras privat eller av organisation för enstaka tillfällen. Hyresansvarig ska vara lägst 25 år.

Eventuell avbokning måste ske senast 14 dagar innan tidigare överenskommet hyrestillfälle. Sker avbokning senare, debiteras en avgift med 450:-

LADUGÅRDEN ligger på bekvämt avstånd från pendeltågsstationen i Upplands Väsby. Det finns en stor parkeringsplats i anslutning till lokalen och buss 562, från pendeltågsstationens västra sida, stannar 150 meter från entrédörren.

Priser

Halvdag (max 4 tim) 500:-

Heldag 1 000:-

Reservation för prishöjningar

UTHYRNING

Ingegerd Peterson

08 590 347 76

Siv Rydén

08 590 333 46

Bokning endast vardagar 9-16

Foto: Gunborg Lejon

Foto: Gunborg Lejon

Upplands Väsby Hembygdsförening

Box 40 194 21 Upplands Väsby

ANSÖKAN OM MEDLEMSSKAP

Datum

SÖKANDE

Förnamn	Efternamn	Född år
Address		
Postnummer	Postadress	
Telefon	Mobil	
E-mailadress		

MEDSÖKANDE (ev)

Förnamn	Efternamn (om annat än ovanstående)	Född år
---------	-------------------------------------	---------

YRKESERFARENHET/ INTRESSEN

Främst sådant som du bedömer kan vara av intresse inom föreningens verksamhetsområden.

Upplands Väsby Hembygdsförening
Box 40, 194 21 Upplands Väsby
Hembygdsgården: Hagvägen 2 / Pukslagargatan
Telefon 08-590 826 40
Plusgirokonto 29 81 91-8

STYRELSE 2009-2010

Kjerstin Björkman, ordförande	Telefon 590 320 82
Klas Lundkvist, vice ordförande	590 936 81
Marianne Söderström, sekreterare	590 338 38
Inger Nyström, kassör	590 820 93
Barbro Kvist, ledamot	590 917 21
Vanja Edwinson ledamot	590 344 66
Susanne Bergman ledamot	590 858 84

ERSÄTTARE

Barbro Fredriksson	590 339 86
Bo Torpare	590 894 44
P O Mörkens	590 807 80
Gun-Britt Welander	590 843 19
Roland Storm	590 763 64
Elisabeth Cederlöf	590 318 26

MEDLEMSBLADET HEMBYGDEN

Inga Engdahl, ansvarig utgivare	590 300 20
Inga Lisa Gustafsson	590 336 42

REVISORER ORDINARIE

Lars Eklund	ERSÄTTARE Eva Michal
Göran Sandberg	Anette Ehrnholm

UTHYRNING AV LADUGÅRDEN

Ingegerd Peterson	590 347 76
Siv Rydén	590 333 46

Valberedning

Anna-Liisa Bergman, Jane Korpi, Leif Welander